जाणेयाचेनि विश्वासें । मृत्यु येकु असे ।
हें जेयाचेनि मानसें । मानिजे ना ॥ ३६ ॥
अल्पोदकिचा मासा । नाटे ऐसिया आशा ।
न वचे चि कां जैसा । अगाधा डोहा ॥ ३७ ॥
कां गोरिचिया भूली । मृग व्याधा दीठि न घली ।
गळु न पाहतां गीळी । उंडी मीनु ॥ ३८ ॥
दीपाचेया झगमगा । जाळील हें पतंगा ।
नेणवे चि पैं गा । जिया परी ॥ ३९ ॥
कां गांवारु निद्रासुखें । घर जळत नेदखे ।
नेणतां जेवि विषें । रांधिलें अन्न ॥ ७४० ॥
तैसा जीविताचेनि मीसें । हा मृत्यु चि ना आला असे ।
हें नेदखे चि राजसें । सुखें जाणा ॥ ४१ ॥
शरीरिची वाढि । अहोरात्रिची जोडि ।
विषयसुखें प्रौढि । साच चि मानी ॥ ४२ ॥
पारि बापुडा ऐसा नेणे । जें वेश्येसि सर्वस्व देणें ।
तें चि नांगवणें । रूप एथ ॥ ४३ ॥
सर्वचोराचें साजणें । तें चि तें प्राणु घेणें ।
लेपासि स्नपन करणें । तो चि नाशु ॥ ४४ ॥
पांडु आंग सूटलें । तेया चि नावं खुंटलें ।
तैसें नेणे जें भूललें । आहारनिद्रा ॥ ४५ ॥
सन्मुखा सूळा । धावंतेया पायळा ।
प्रतिपदिं जवळा । मृत्यु जेवि ॥ ४६ ॥
तेवि देहा जवं जवं वाढ । जवं दीसांचा पवाडु ।
जवं जवं सुरवाडु । भोगाचा हा ॥ ४७ ॥
तवं तवं अधिकें । मरण आयुष्यातें जींके ।
मीठ जैसें उदकें । ग्रासिजतसें ॥ ४८ ॥

तैसें जीवित जाये । तेया अस्तवे काळा पाहे ।
हें हातोहातीं नोहे । ठाउवें जेया ॥ ४९ ॥
किंबहुना पांडवा । हा आंगिचा मृत्यु नीच नवा ।
नेदखे चि जो मावा । जीवितासाया ॥ ७५० ॥
तो अज्ञानदेशिचा राउ । या बोला महाबाहो ।
न पडे गा वंठाउ । आणिचा हा ॥ ५१ ॥
पैं जीविताचेनि मुखें । जैसा कां मृत्युतें नेदखे ।
तैसा चि तारुण्याचेनि तोपें । जरेतें न गणी ॥ ५२ ॥
कडाडिं लोटिला गाडा । गिरवरौनि सूटला ढोंडा ।
तैसें नेदखे पुढां । वृद्धाप्य आहे ॥ ५३ ॥
कां आडवोहला पाणी आलें । ह्मसेयाचें जूझ मातलें ।
तैसें तारुण्याचें चढलें । भुररें जेया ॥ ५४ ॥
पुष्टि लागे विघरों । कांति पाहे निसरों ।
माथा आदरी सिरों । बागीवल ॥ ५५ ॥
दाढी साउल धरी । मान हालउनि वारी ।
तर्‍हीं जो करी । प्रायेचा आवेशु ॥ ५६ ॥
पुढील उरीं आदले । नेदखे जैसें आंधलें ।
कां डोलेया वरिलें निगलें । आलसी तोखे ॥ ५७ ॥
तैसें तरुणेपण आजिचें । भोगितां वृद्धाप्य पाहिचें ।
नेदखे चि तो साचें । अज्ञानु गा ॥ ५८ ॥
देखे अक्षमें कुबुजें । किं विपलावों लागे फुंजे ।
परि नेणे पाहे माझे । हे चि भावे ॥ ५९ ॥
आंगिं वृद्धाप्याची । संज्ञा एउनि मरावें चि ।
परि जेया तारुण्याची । भूलि न फिटे ॥ ७६० ॥
तो अज्ञानाचें घर । हें साच चि घे उत्तर ।
तेवि चि परियसें थोर । चिन्ह आणिक ॥ ६१ ॥

तरि वाघाचिये अडवे । येकोल चरौनि आला दैवें ।
तेणें विश्वासें पुडुतिं धांवे । वसो जैसा ॥ ६२ ॥
कां सर्प वरा आंतु । अवचटें देवो गेला स्वस्थु ।
येतुलिया साठिं निश्चंतु । नास्तिकु होए ॥ ६३ ॥
तैसेनि टंवच दियें । येक दोनि चि वेल लाहे ।
येथ लागु एकु आहे । हें मानी ना जो ॥ ६४ ॥
वैरियां नीद आली । आणि दंदें माझि सरलि ।
हें मानी तो सर्पीली । मूकला जेवि ॥ ६५ ॥
तैसी आहारनिद्रेचीं उजिरी । रोग निवांत जवं वेन्हीं ।
तवं जो न करी । व्याधिचिंता ॥ ६६ ॥
आणि स्त्रीपुत्रादिमेलें । संपति जवं फले ।
तेणें रजें डोले । जाति जेयाचे ॥ ६७ ॥
सवले चि वियोगु पडैल । विलौनि विपत्ति होइल ।
हें दुःख पुढैल । नेदखे जो ॥ ६८ ॥
तो अज्ञानु गा पांडवा । तो ही तो चि जाणावा ।
जो इंद्रियें अव्हासव्हा । चारी एथ ॥ ६९ ॥
वयसेचेनि उवायें । संपत्तिचेनि सावायें ।
सेव्यासव्य जाये । सरकटीतु ॥ ७७० ॥
न करावें तें करी । असंभाव्य मनी धरी ।
चिंतूं नये तें विवरी । जेयाची मति ॥ ७१ ॥
रिगे तेथ न रिगावें । मागे जें नेघावें ।
स्पारिसें जेथ न लगावें । आंग मन ॥ ७२ ॥
न वचावें तेथ जाये । न पाहावें तें पाहे ।
न खावें तें खाये । तेविं चि तोखे ॥ ७३ ॥
न धरावा तो संगु । न लगावा तेथ लागु ।
न चरावा जो मार्गु । आचरे जो ॥ ७४ ॥

नाइकावें तें आइके । न बोलावें तें भाखे ।
परि दोषु होईल हें नेदखे । प्रवर्त्ततां ॥ ७५ ॥
आंगा मना रुची येयावें । येतुलें कृत्याकृत्य नाठवे ।
जो करणेयांचेनि नावें । भलेतें करी ॥ ७६ ॥
परि पाप मज होईल । कां नरकयातना येइल ।
हें काहिं चि पुढेल । देखे ना जो ॥ ७७ ॥
तेयाचेनि आंगलगें । अज्ञान जगीं दाटुगें ।
जें सज्ञानासि हि संगें । झोंबों शके ॥ ७८ ॥
परि असो हें आइक । अज्ञानाचिन्ह आणिक ।
कां तुज सम्यक । जाणवें जें ॥ ७९ ॥
तरि जेयाची प्रीति पुरी । गुंतली देखसी घरीं ।
नवगंधकेसरी । भ्रमरी जैसी ॥ ७८० ॥
साकरेच्चिये रासी । बैसली नुडे मासी ।
तैसें निषण्ण आवासिं । जेयाचें मन ॥ ८१ ॥
वेळाभेड बेडकु अडिं । मशकु गुंपला सेंबुडीं ।
ढोर सबडबुडी । पंकिं गेला ॥ ८२ ॥
तैसें घरौनि निगणें । नाहिं जींतेनि मरणें ।
जेया सापां होउनि असणें । भाटिं तिये ॥ ८३ ॥
प्रियोत्तमाचां कंठिं । प्रमदा घे आंटी ।
तैसा जीवेंसिं कोंपटी । धरुनि जो ठाके ॥ ८४ ॥
मधुरसादोषें । मधुकरि जचें जैसें ।
गृहसंगोपन तैसें । करी जो गा ॥ ८५ ॥
क्षांतारपणिं जालें । माणिक एक उपाइलें ।
तेयाचें कां जेतुलें । मातापितरां ॥ ८६ ॥
तेतुलेनि पाडें पार्था । घरिं जेयाची आस्था ।
आणि स्त्री वांचौनि सर्वथा । जाणे ना जो ॥ ८७ ॥

महापुरुषाचें चित्त । जालेयां वस्तुगत ।
ठाके व्यवहारजात । जेया परीं ॥ ८८ ॥
तैसा स्त्रीदेहीं जो जीवें । पडौनियां सर्वभावें ।
कोणु मी काय करावें । हें काहिं नेणे ॥ ८९ ॥
हाणि लाभु नदेखे । लोकापवादु नाइके ।
जेयाचिं इंद्रियें एकमुखें । स्त्रिया केलीं ॥ ७९० ॥
चित्त आराधी स्त्रियेचें । स्त्रियेचेनि संदें नाचे ।
मर्कट गारुडियाचें । जैसें होए ॥ ९१ ॥
आपण चि पासि दावी । इष्टा मैत्रा दुरावी ।
मग कवडा चि वाढवी । लोभी जैसा ॥ ९२ ॥
तैसें दानपुण्य खांची । गोत्रकुटुंबा वंची ।
परि वायणी स्त्रियेची । उणी हो न ये ॥ ९३ ॥
पूजितें दैवतें जोगावी । गुरुतें बोलें झांकवी ।
मायेबापा दावी । निदारपण ॥ ९४ ॥
स्त्रियेचां तरि विखिं । भोगसंपत्ति अनेकी ।
आणिकि वस्तु नीकी । जे जे देखे ॥ ९५ ॥
प्रेमाधिलेनि भगतें । भजिजे कुलदेवतेतें ।
तैसा एकाग्रचित्तें । स्त्रि जो उपासी ॥ ९६ ॥
इयेतें कोण्ही देखैल । इयेसि वेग्वासें जाइल ।
तरि युग चि बुडेल । ऐसें जेया ॥ ९७ ॥
साच आणि चोख । तें स्त्रियेसी चि अशेष ।
एरी विधिं जोगावणुक । ते हां नाहिं ॥ ९८ ॥
नाइटेयां भेण । न मोडी नागाची आण ।
तैसी पाली उणखुण । स्त्रियेची जो ॥ ९९ ॥
किंबहुना धनंजया । स्त्री चि सर्वस्व जेया ।
आणि तियेचेया जालेया । लागि प्रेम ॥ ८०० ॥

आणिक ही जें समस्त । तेथिचें संपत्तिजात ।
तें जीवाहूनु आप्त । मानी जो गा ॥ १ ॥
तो अज्ञानासि मूळ । अज्ञाना तेणें बळ ।
हें असो केवळ । तें चि तो रूप ॥ २ ॥
मातलिये सागरिं । फोकिलियां तरि ।
लाटाचां घेरझारिं । आंदोळे जेवि ॥ ३ ॥
तैसी प्रिय वस्तु पावे । आणि सुखें जो उंचावे ।
तैसा अप्रिया सवें । तळु खाए ॥ ४ ॥
ऐसी जेयाचां चित्तिं । वैषम्यसाम्याची वोखती ।
वाहे तो महामती । अज्ञानु गा ॥ ५ ॥
आणि माझां ठांइं भगति । फळा लागि जेया आथि ।
धना दोसें विरगति । नटणें जेवि ॥ ६ ॥
कां कांताचां मानसिं । रिगौनु स्वैरिणी जैसी ।
राहाटे आणिकेंसिं । जावेया लागि ॥ ७ ॥
तैसें मातें किरीटी । भजती गा पाउटी ।
करूनि जो दीठी । विषो सुये ॥ ८ ॥
आणि भजिनलेया वरि । तो विषयो न पवे जरि ।
सांडि ह्मणे तरि । आघवें टवाळ हें ॥ ९ ॥
कुणबटु कुळवाडी । तैसा आनु देॐ मांडी ।
आदिलाची पिंडी । करी तेयातें ॥ ८१० ॥
तेया गुरुमार्गा टेंके । जेयाचा सुगुरुवां देखे ।
तरि तेयाचा मंत्रु सीखे । एर नेघे ॥ ११ ॥
प्राणिजातेंसि निष्ठुरु । स्थावरिं बहुत भरु ।
तेवि चि नाहिं एकसरु । निर्वाहो जेया ॥ १२ ॥
माझी मूर्ति आपजवी । घराचां कोनिं बैसवी ।
आणि देवादेवीं । यात्रे जाए ॥ १३ ॥

नीच आराधन माझें । काजीं कुळदेवतिं भजे ।
पर्वविशेषें भोजें । पूजा आन ॥ १४ ॥
माझें अधिष्ठान घरीं । आणि वौसे आनाचे करी ।
पितरकार्यअवसरीं । पितरांचा होए ॥ १५ ॥
एकादशिचां दिसिं । जेतुला पाडु आमसिं ।
तेतुला चि नागांसि । पंचमीसि ॥ १६ ॥
चौथि मोटकी पाहे । आणि गणेशाचा चि होए ।
चाउदासिं ह्मणे माए । तूझा चि वो दुर्गे ॥ १७ ॥
नवमीतें मांडी । आणि बैसे नवचंडी ।
आदित्यवारिं वाढी । भैरवां भरीं ॥ १८ ॥
पाठिं सोमवारु पावे । आणि बेलेंसिं लिंगा धांवे ।
ऐसें एकला चि आघवें । जोगावी जो ॥ १९ ॥
अखंड भजन करी । उगा न राहे क्षणभरी ।
आघवेनि गांवंदारी । ऐहेव जैसी ॥ ८२० ॥
तैसेनि जो गा भगतु । वेखासिं सैरा धावंतु ।
जाण अज्ञानाचा मूर्त्तु । अवतारु तो ॥ २१ ॥
आणि एकांतें चोखटें । तपोवनें तीर्थे तटें ।
देखौनि जो वीटे । तो ही तो चि ॥ २२ ॥
आणि आत्मा गोचरु होए । ऐसी जे विद्या आहे ।
तें आइकौनु डौरु वाहे । विद्वांसु जो ॥ २३ ॥
उपनिषदांकडे न वचे । योगशास्त्र न रुचे ।
अध्यात्मज्ञानाचे । मनीं चि नाहिं ॥ २४ ॥
आत्मचर्चा एकि आथि । ऐसिये बुद्धीची भींति ।
पाडूनि जेयाची मति । वोढाळ जाली ॥ २५ ॥
कर्मकांड तारि जाणे । मुखोद्गतें पुराणें ।
ज्योतिर्षिं तो ह्मणे । तैसे चि होए ॥ २६ ॥

शिल्पिं अतिनिपुणु । सूपशास्त्रिं प्रवीणु ।
विधि अथर्वणु । हातिं जेया ॥ २७ ॥
कोकिं नाहिं ठेलें । भरतु करी ह्मणितलें ।
आगम उपासिले । मूर्त्त होंति ॥ २८ ॥
नीति सुझे । वैदिकु बुझे ।
काव्यनाटाकिं दूजें । चतुर नाहिं ॥ २९ ॥
स्मृतिची चर्चा । डंपु जाणे गारुडाचा ।
निघंटु प्रज्ञेचा । पाइकु करीं ॥ ८३० ॥
व्याकरणिं चोखडा । तर्कीं अतिगाढा ।
एकिं अध्यात्मीं चि फुडा । जात्यंधु ॥ ३१ ॥
तें वांचूनु आघवां शास्त्रिं । सिद्धान्तनिर्वाणसूत्री ।
परि जळो तें नक्षत्री । न पाहे गा ॥ ३२ ॥
मोराचां आंगीं असोसें । पिंसें आहाति डोलसें ।
आणि एकली दीठि नसे । तैसें तें गा ॥ ३३ ॥
जरि परमाणू एवडें । संजीवनीमूळ जोडे ।
तरि बहू गाडे । भरणें केवि ॥ ३४ ॥
तैसें शास्त्रजात जाण । आघवें चि अप्रमाण ।
अध्यात्मज्ञानें विण । एकलेनि ॥ ३५ ॥
या लागि अर्जुना पाहिं । अध्यात्मज्ञानाचां ठांइं ।
जेया निश्चयबुद्धि नाहिं । शास्त्रमूढां ॥ ३६ ॥
तेया शरीर जें जालें । तें अज्ञानाचें बिं विरुढलें ।
जेयाचिये वित्पती गेलें । अज्ञानवेलीं ॥ ३७ ॥
तो जें जें बोले । तें अज्ञान चि फूललें ।
तेयाचें पुण्य तें फललें । अज्ञान चि ॥ ३८ ॥
अध्यात्मज्ञान कहिं । जेणें मानिलें चि नाहिं ।
तो ज्ञानार्थु न देखे काहीं । हें बोलावें असे ॥ ३९ ॥

ऐली चि थडी न पवतां । पैले जो माधौता ।
तेया पैली तीरिची वार्त्ता । केवि जाणवे ॥ ८४० ॥
कां दाखठां चि जेयाचें । पाये बांधले साचे ।
तो केवि पारिवरिचें । ठेविलें जाणे ॥ ४१ ॥
तेवि अध्यात्मज्ञान जेया । अनोलख धनंजया ।
तेया ज्ञानार्थु देखावेया । काइ काज ॥ ४२ ॥
ह्मणौनि आतां विशेषें । तो ज्ञानाचें सार न देखे ।
हें सांगावें आंखें लेखें । न लगे तुज ॥ ४३ ॥
जेधवां सगर्भे वाढिलें । तेधवां चि पोटिचें धालें ।
तैसें मागिलें पदें बोलिलें । तें चि होए ॥ ४४ ॥
वांचूनु या वेगलें । रूप करणें हें न मिळे ।
घेइं आवंतिलें आंधलें । तैसें जालें ॥ ४५ ॥
एवं इये उपरती । ज्ञानचिन्हें माधौती ।
अमानित्वादिप्रभृती । वाखाणिलीं ॥ ४६ ॥
जियें ज्ञानपदें अठरा । केलियां एरी मोहरा ।
अज्ञान ऐसें आकारा । येथ आहे ॥ ४७ ॥
मागां श्लोकाचेनि अर्द्धार्द्धे । ऐसें सांधितलें मुकुंदें ।
ना उपराठिं ज्ञानपदें । तें चि अज्ञान ॥ ४८ ॥
ह्मणौनि इया वाहाणी । मियां केली उपलवणी ।
वांचौनि दूधा मेळउनि पाणी । फार कीजे ॥ ४९ ॥
तैसें जी न बडबडीं । पदाची कोर न संडीं ।
मूळध्वनिचिये वाढी । निमित्त जालां ॥ ८५० ॥
तवं श्रोते ह्मणति राहे । कें पारिहारा ठाउ आहे ।
भीसि कां वायां हें । कविपोषका ॥ ५१ ॥
तूतें श्रीमुरारी । ह्मणितलें प्रकटें करीं ।
जे अभिप्राय गव्हरीं । झांकिले आहीं ॥ ५२ ॥

तें देवाचें मनोगत । दावितु आहासि मूर्त ।
हें ईं ह्मणतां चित्त । दाटैल तूझें ॥ ५३ ॥
ह्मणौनि असो हें न बोलों । परि सवियां चि गा तोखलों ।
जें लोकत्रया मेळविलों । श्रवणसुखा ॥ ५४ ॥
आतां या वारि । जें तो श्रीहरि ।
बोलिला तें करीं । कथन वेगीं ॥ ५५ ॥
या संतवाक्या सरिसें । ह्मणितलें निवृत्तिदासें ।
जी अवधारां ऐसें । बोलिले देउ ॥ ५६ ॥
ह्मणे तुवां पांडवा । हा चिन्हसमुच्चयो आघवा ।
आइकिला तो जाणावा । अज्ञानभागु ॥ ५७ ॥
येया अज्ञानविभागा । पाठि देउनियां पैं गा ।
मग ज्ञानविषिं चांगा । दृढां होइजे ॥ ५८ ॥
मग निर्वाललेनि ज्ञानें । ज्ञेय भेटैल मनें ।
तें जाणावेया अर्जुनें । आश केली ॥ ५९ ॥

> ज्ञेयं यत्तत्प्रवक्ष्यामि यज्ज्ञात्वामृतमश्नुते ॥
> अनादि मत्परं ब्रह्म न सत्तं नासदुच्यते ॥ १२ ॥

तवं सर्वज्ञांचा राउ । ह्मणे जाणौनि तेयाचा भाउ ।
परिसैं गा ज्ञेयअभिप्राउ । सांघों आतां ॥ ८६० ॥
तरि ज्ञेय ऐसें ह्मणणें । वस्तूतें येणें चि कारणें ।
जें ज्ञानें वांचूनि कव्हणें । उपाया न ये ॥ ६१ ॥
आणि जाणितलेया वरौतें । जाणणें नाहिं जेथें ।
जें जाणणें चि तन्मयते । आणी जेयाचें ॥ ६२ ॥
जें जाणितलेया साठिं । संसारा काढूनि कांठीं ।
जिरौनि जाइजे पोटीं । नित्यानंदाचा ॥ ६३ ॥
तें ज्ञेय गा ऐसें । आदि चि जेया नसे ।
परब्रह्म आपैसें । नावं जेया ॥ ६४ ॥

नाहिं ह्मणों जाइजे । तआं विश्वाकारें देखिजे ।
विश्व ऐसें ह्मणिजे । तरि हे माया ॥ ६५ ॥
रूप वर्णु व्यक्ति । नाहिं दृश्यदृष्टस्थिति ।
तरि कोणें कैसें आथि । ह्मणावें पां ॥ ६६ ॥
आणि साच चि जरि नाहिं । तरि महदादि कवणी ठांई ।
स्फुरत कैंचें काइ । तेणें विण ॥ ६७ ॥
ह्मणौनि आथि नाहिं हे बोली । जें देखौनि मूकिं जालि ।
विचाराची मोडली । वाट जेथ ॥ ६८ ॥
भांडघटशरावि । जैसी तदाकार असे पृथवी ।
तैसें सर्व होउनि सर्वीं । असे जें वस्तु ॥ ६९ ॥
आघवां चि देशिं कालि । नोहे चि देशकाला वेगली ।
जे क्रिया स्थूलास्थूळीं । ते चि हात जेया ॥ ८७० ॥

सर्वतः पाणिपादं तत्सर्वतोक्षिशिरोमुखं ।
सर्वतः श्रुतिमल्लोके सर्वमावृत्य तिष्ठति ॥ १३ ॥

तेयातें एया कारणें । विश्वबाहु हें ह्मणणें ।
जें सर्व चि सर्वपणें । सदा करी ॥ ७१ ॥
आणि समस्ता ही ठाया । एकी चि कालिं धनंजया ।
आलें असे ह्मणौनियां । विश्वांघ्रि नावं ॥ ७२ ॥
पैं सवितेया आंग डोळे । हें नाहिं वेगलवेगलें ।
तैसें सर्वदृष्टें सकळें । स्वरूपें जें ॥ ७३ ॥
ह्मणौनि विश्वतश्चक्षु । हा अचक्षुचा ठांइं पक्षु ।
बोलावेया दक्षु । जाला वेदु ॥ ७४ ॥
पैं गा मूर्ति तें चि मुख । हुताशना देख ।
तैसें सर्वत्र अशेष । भोक्तें जें ॥ ७५ ॥
एया लागि तेथ पार्था । विश्वतोमुख हे व्यवस्था ।
आली वाक्पथा । श्रुतीचेया ॥ ७६ ॥

आणि वस्तुमाजि गगन । जैसें असे संलग्न ।
तैसें शब्दजाति कान । सर्वत्र जेया ॥ ७७ ॥
ह्मणौनि आघवीं तेयातें । ह्मणों सर्वत्र आइकतें ।
एवं जें सर्वांतें । आवरूनि असे ॥ ७८ ॥
यऱ्हवि तऱ्हीं महामती । विश्वतश्चक्षु या श्रुती ।
तेयाचिये व्याप्ती । रूप केलें ॥ ७९ ॥
वांचूनि हस्तनेत्रपाए । हे भाक काय तेथ आहे ।
सर्व शून्याचा साहे । निष्कर्ष जें ॥ ८० ॥
पैं कल्लोळातें कल्लोळें । ग्रासिजतसें ऐसें केलें ।
परि ग्रसितें ग्रासा वेगळें । असे काइ ॥ ८१ ॥
तैसें सर्वादि जें एक । तेथ कें व्याप्यव्यापक ।
परि बोलावेया नावं ऐक । करावें लागे ॥ ८२ ॥
पैं शून्य जें दावावें जालें । तैं बिंदुलें एक केलें ।
तैसें अद्वैत दावावें बोलें । द्वैत चि कीजे ॥ ८३ ॥
ह्मणौनि गा पार्था । गुरुशिष्यसत्पथा ।
आडळु पडे सर्वथा । बोलु खुंटे ॥ ८४ ॥
ह्मणौनि गा श्रुतीं । द्वैतभावें अद्वैतीं ।
निरोपणा वाहाती । वाट केली ॥ ८५ ॥
तें चि आतां अवधारीं । ये नेत्रगोचरे आकारिं ।
तें ज्ञेय जेया परीं । व्यापूनि असे ॥ ८६ ॥
तरि तें गा ऐसें । अवकाशिं आकाश जैसें ।
पटीं पटु होउनि असे । तंतु जेवि ॥ ८७ ॥
उदक होउनि उदकिं । रसु जैसा अवलोकीं ।
दीपपणें दीपकीं । तेज जैसें ॥ ८८ ॥
कपूरत्वें कापुरीं । सौरभ्य असे जिया परीं ।
शरीर होउनि शरीरीं । कर्म जेवि ॥ ८९ ॥

किंबहुना ऐसें पांडवा । सोनें सोनयांचा रवा ।
तैसें जें या सर्वा । सर्वांगीं असे ॥ ९० ॥
पारि रवेंपणा माशिबडें । तवं रवा ऐसें आवडे ।
वांचूनि सोनें सोनेयां सांगडे । सोनें चि जेवि ९१ ॥
पैं गा वोघू चि वांकुडा । पारि पाणी उजू सुहाडा ।
वन्हि आला लोखंडा । लोह नव्हे ॥ ९२ ॥
घटाकारें वेंटाळलें । तें नभ गमे वाटुलें ।
मठिं तारि चौफळें । आयें दीसे ॥ ९३ ॥
पारि ते आकार जैसे । नोहिजती चि आकाशें ।
तेवि विकारु होउनि तैसें । विकारीं नोहे ॥ ९४ ॥

सर्वेंद्रियगुणाभासं सर्वेंद्रियविवर्जितं ।
असक्तं सर्वभृच्चैव निर्गुणं गुणभोक्तृ च ॥ १४ ॥

मन मुख्य इंद्रियां । सत्वादि गुणा येया ।
सारिखें ऐसें धनंजया । आवडे कीर ॥ ९५ ॥
पैं गुळाची गोडी । नव्हे बांधेया सांगडी ।
तैसीं गुणेंद्रियें फुडी । नाहिं तेथ ॥ ९६ ॥
आगा क्षीराचिये दशे । घृत चि क्षीराकारें असे ।
पारि क्षीर चि नव्हे जैसें । कपिध्वजा ॥ ९७ ॥
तैसें जें इये विकारिं । विकारु नव्हे अवधारिं ।
पारि आकारु नावं भवंरी । सोनें तें सोनें ॥ ९८ ॥
या उघड म्ऱ्हाटिया । तें वेगळेपणें धनंजया ।
जाण गुणेंद्रियां । पासौनियां ॥ ९९ ॥
नामरूपसंबंधु । जातिक्रियाभेदु ।
हा आकारासि चि प्रवादु । वस्तुसि नाहिं ॥ ९०० ॥
जें गुण नोहे कहिं । गुणा तेया पाडु नाहिं ।
पारि तेयाचां चि ठांइं । आभासति ॥ १ ॥

एतुलेया सांठिं । सभ्रांताचां पोटीं ।
ना ऐसें गमे किरीटी । जें हें धरी ॥ २ ॥
तरि तें गा धरणें ऐसें । अभ्रातें जेवि आकाशें ।
कां प्रतिबिंब जैसें । आरिसेनि ॥ ३ ॥
नावरि सूर्यप्रतिमंडल । जैसें धरी सलील ।
रश्मिकरें मृगजल । धरिजे जेवि ॥ ४ ॥
तैसें गा संबंधें विण । यां सर्वांतें निर्गुण ।
परि तें वायां जाण । मिथ्या दृष्टी ॥ ५ ॥
आणि इया परी निर्गुणें । गुणातें भोगणें ।
रंका राज्य करणें । स्वप्निं जेवि ॥ ६ ॥
ह्मणौनि गुणाचा संगु । अथवा गुणभोगु ।
हा निर्गुणिं लागु । बोलों चि न ये ॥ ७ ॥

बहिरन्तश्च भूतानामचरं चरमेव च ।
सूक्ष्मत्वात्तदविज्ञेयं दूरस्थं चान्तिके च तत् ॥ १५ ॥

जें चराचर भूतां । माझि असे पांडुसुता ।
नाना वन्हि उष्णता । अभेद जेवि ॥ ८ ॥
तैसेनि अविनाभावें । सूक्ष्मदशे आघवें ।
व्यापूनि असे तें जाणावें । ज्ञेय एथ ॥ ९ ॥
जें एक आंतु बाहिरि । जें एक जवळें दूरी ।
जें एक वांचूनि परि । दुसरी नाहिं ॥ ९१० ॥

अविभक्तं च भूतेषु विभक्तमिव च स्थितं ।
भूतभर्तृ च तज्ज्ञेयं ग्रसिष्णु प्रभविष्णु च ॥ १६ ॥

क्षीरसागरिंची गोडी । माजि बहुत थडिये थोडी ।
हें नाहिं तेया परवडी । पूर्ण जें गा ॥ ११ ॥
स्वेदजादिप्रभृती । वेगळालां भूतिं ।
जेयाचिये अनस्यूती । खोमणें नाहिं ॥ १२ ॥

पैं श्रोतेमुखटिलका । घटसहस्रां अनेकां ।
बिंबौनियां चंद्रिका । न भेदे जेवि ॥ १३ ॥
नानां लवणकणाचिया रासी । क्षारता एकि जैसी ।
कां कोडी एके उंसीं । एकु चि रसु ॥ १४ ॥
तैसी अनेकिं भूतजातिं । असे एक चि व्याप्ति ।
विश्वकार्या सुमती । कारण जें ॥ १५ ॥
ह्मणौनि हा भूताकारु । जेथौनि तें चि आधारु ।
कल्लोलिं सागरु । जेया परीं ॥ १६ ॥
पैं बालादि तिहिं वयसिं । काया एकी चि जैसी ।
तैसें आदिस्थितिग्रासिं । अखंड जें ॥ १७ ॥
सायंप्रातमध्यान्हीं । होंत जांत दिनिदिनीं ।
जैसें कां गगनीं । पालटु नाहिं ॥ १८ ॥
आगा शृष्टिवेळे प्रियोत्तमा । जेया नावं ब्रह्मा ।
व्याप्ति जें नामा । पात्र जालें ॥ १९ ॥
मग आकारु हा हारपे । तेधवां रुद्र जें ह्मणिपे ।
तें हिं गुणत्रयलोपे । तै जें शून्य ॥ ९२० ॥

ज्योतिषामपि तज्ज्योतिस्तमसःपरमुच्यते ।
ज्ञानं ज्ञेयं ज्ञानगम्यं हृदि सर्वस्य विष्ठति ॥ १७ ।

जें अग्निचें दीपन । जें चंद्राचें जीवन ।
सूर्याचे नयन । देखति जेणें ॥ २१ ॥
आदीसि जे आदि । जे वृद्धीसि वृद्धि ।
बुद्धिसि बुद्धि । जीवाचा जीउ ॥ २२ ॥
जेयाचेनि उजियेडें । तारागण उघडे ।
महातेज सुरवाडें । जेणें राहाटे ॥ २३ ॥
मनाचें मन । जें नेत्राचे नयन ।
जें घ्राणाचे घ्राण । वाचेची वाचा ॥ २४ ॥

जें प्राणाचे प्राण । जें गतिचे चरण ।
क्रियेसि कर्तेपण । जेयाचेनि ॥ २५ ॥
आकारु जेणें आकारे । विस्तारु जेणें विस्तारे ।
संहारु जेणें संहारे । पांडुकुमरा ॥ २६ ॥
जें मेदिनियेची मेदिनी । जें पाणी पीउनि असे पाणी ।
तेजा दिवेलावणी । जेणें तेजें ॥ २७ ॥
जें वायुचा श्वासोश्वासु । जें गगनाचा अवकाशु ।
आघवा चि आभासु । आभासे जेणें ॥ २८ ॥
किंबहुना पांडवा । जें आघवें चि इये आघवां ।
जेथ नाहिं रिगावां । द्वैतभावां ॥ २९ ॥
जें देखिलेया चि सवें । दृष्टादृश्य आघवें ।
एकवाट कालवे । सामरस्यें ॥ ९३० ॥
मग तें चि होये ज्ञान । ज्ञाता ज्ञेय हान ।
ज्ञानें गमिजे स्थान । तें हि तें चि ॥ ३१ ॥
सरलेयां लेख । जैसें आंख होंति एक ।
तैसें साध्यसाधनादिक । ऐक्यते ये ॥ ३२ ॥
अर्जुना जिये ठांइं । सरे द्वैताची लिही ।
हें असो हृदयीं । सर्वांचां असे ॥ ३३ ॥

इति क्षेत्रं तथा ज्ञानं ज्ञेयं चोक्तं समासतः ।
मद्भक्त एतद्विज्ञाय मद्भावायोपपद्यते ॥ १८ ॥

एवं तुज पुढां । आदि क्षेत्र सुहाडा ।
दाविलें फाडोवाडां । विवंचूनि ॥ ३४ ॥
तैसें चि क्षेत्रपाठिं । जैसें देखिलें दीठी ।
तैसें चि ज्ञान किरीटी । सांघितलें ॥ ३५ ॥
अज्ञाना हिं कवातिकें । रूप केलें नीकें ।
जवं आणि टेंके । पुरे ह्मणसी ॥ ३६ ॥

आणि आतां हें रोकडें । उपपात्तिचेनि सुरवाडें ।
निरोपिलें उघडें । ज्ञेय पैं गा ॥ ३७ ॥
हे आघवी चि विवंचना । बुद्धी भरूनि अर्जुना ।
मग सिद्धिभुवना । माझि येंति ॥ ३८ ॥
देहादि परिग्रहीं । सन्यासु घेउनि जिहिं ।
जीउ माझां ठांइं । वृत्तिकु केला ॥ ३९ ॥
ते गा माझे किरीटी । हें जाणौनि सेवटीं ।
आपणपेया साठीं । मी चि होंति ॥ ९४० ॥
तारि मी होती परी । हे मुख्य अवधारिं ।
सोहपी सर्वा परीं । रचिली आहिं ॥ ४१ ॥
कडां पायेरी कीजे । निरालिं मांचु बांधिजे ।
अथावि सूयिजे । तारितें जेवि ॥ ४२ ॥
यन्हविं आघवें चि आत्मां । हें सांघैनु वीरोत्तमा ।
तें तूझेया मनोधर्मा । मीलैल ना ॥ ४३ ॥
म्हणौनि एक चि संचलें । आहिं चतुर्धा केलें ।
जें अदलपण देखिलें । तूझिये प्रज्ञे ॥ ४४ ॥
पैं बालक जैं जेवविजे । तैं घांसु विसें ठांइं कीजे ।
तैसें एक चतुर्ज्याजें । कथिलें आहिं ॥ ४५ ॥
एक क्षेत्र एक ज्ञान । एक ज्ञेय एक अज्ञान ।
हे भाग केले अवधान । जाणौनि तूझें ॥ ४६ ॥
आणि ऐसेन हिं पार्था । जारि हा अभिप्राउ तुज हाता ।
न ये चि तारि हे वेवस्था । पुढुतिं सांघों ॥ ४७ ॥
आतां चौं ठांइं न करुं । एक चि म्हणौनि न सरूं ।
आत्मेयां अनात्मेयां धरूं सरिसा पाडु ॥ ४८ ॥
परि तुवां एतुलें करावें । मागौनि तें आह्मां देयावें ।
जें काना चि नावं ठेवावें । आपणयातें ॥ ४९ ॥

एया श्रीकृष्णाचेया बोला । पार्थु रोमांचितु जाला ।
तेथ देउ म्हणाति उगला । उचंबल ना ॥ ९५० ॥

प्रकृतिं पुरुषं चैव विध्यनादी उभावपि ।
विकारांश्च गुणांश्चैव विद्धि प्रकृतिसंभवान् ॥ १९ ॥

ऐसेनि तो एता वेगु । धरूनि म्हणे श्रीरंगु ।
प्रकृतिपुरुषां विभागु । परियस सांघों ॥ ५१ ॥
जेया मार्गातें जगीं । सांख्य म्हणति योगी ।
जेयाचियें भाटिवे लागि । मी कपिलु जालां ॥ ५२ ॥
तो आइक निर्दोषु । प्रकृतिपुरुषविवेकु ।
म्हणतसे आदिपुरुखु । अर्जुनातें ॥ ५३ ॥
तरि पुरुषु अनादि आथि । आणि तैं चि लागौनि प्रकृति ।
समरसिं जैसीं दिवोराति । दोन्हीं असति ॥ ५४ ॥
का रूप नव्हे वायां । रूपा लागली छाया ।
निकण वाढे धनंजया । कणेंसिं कोंडा ॥ ५५ ॥
तैसिं जाण लवलटें । दोन्हि जियें एकवटें ।
प्रकृतिपुरुषु प्रकटें । अनादिसिद्धें ॥ ५६ ॥
पैं क्षेत्र एणें नावें । जें सांघितलें आघवें ।
तें चि येथ जाणावें । प्रकृति पैं गा ॥ ५७ ॥
क्षेत्रज्ञु ऐसें । जेयातें म्हणितलें असे ।
तो पुरुषु अनारिसें । न बोलों घेइं ॥ ५८ ॥
इयें अनानें नावें । परि निल्य आन नव्हे ।
हें लक्ष्य न चुकावें । पुडुतिं पुडुतिं ॥ ५९ ॥
तरि केवल जे सत्ता । तो पुरुषु पांडुसुता ।
प्रकृति ते समस्ता । क्रिये नावं ॥ ९६० ॥
बुद्धि इंद्रियें अंतःकरण । इत्यादि विकारभरण ।
आणि तीन्ही गुण । सत्वादिक ॥ ६१ ॥

हा आघवा चि मेळावा । प्रकृती जाला जाणावा ।
हे चि हेतु संभवा । कर्माचेया ॥ ६२ ॥
तेथ इछा आणि बुद्धि । घडवी अहंकारोंसि आदी ।
मग तिया लावीति वेधीं । कारणाचा ॥ ६३ ॥
तें चि कारण टाकावेया । जें सूत्र धरणें उपाया ।
तेया नावं धनंजया । कार्यकारण ॥ ६४ ॥

कार्यकारणकर्तृत्वे हेतुः प्रकृतिरुच्यते ।
पुरुषः सुखदुःखानां भोक्तृत्वे हेतुरुच्यते ॥ २० ॥

आणि इछामदाचां थावें । लागली मनातें उठवी ।
जें इंद्रिय राहाटवी । तें कर्तृत्व गा ॥ ६५ ॥
ह्मणौनि तीन्ही इयें जाणा । कार्यकर्तृत्वकारणा ।
प्रकृति मूळ हें राणा । सिद्धांचा ह्मणे ॥ ६६ ॥
एवं तिहिंचेनि समवायें । प्रकृति कर्मरूप होये ।
परि जेया गुणां तराये । तेयां चि सारिखें ॥ ६७ ॥
जें सत्वां अधिष्ठिजे । तें सत्कर्म ह्मणिजे ।
रजोगुणें निफजे । मध्यम तें ॥ ६८ ॥
केवळ जरि तमें । जियें निफजति कर्में ।
निषिद्धें अधर्में । जाणावि तियें ॥ ६९ ॥
ऐसि संतासंतें । कर्में प्रकृति होतें ।
तेया तव निफजतें । सुखदुःखें गा ॥ ९७० ॥
असतिं दुःख निफजे । सत्कार्मिं सुख उपजे ।
तेयां दोहिंचा बोलिजे । भोगु पुरुषा ॥ ७१ ॥

पुरुषः प्रकृतिस्थोहि भुङ्क्ते प्रकृतिजान्गुणान् ।
कारणं गुणसंगोस्य सदसद्योनिजन्मसु ॥ २१ ॥

प्रकृतिपुरुषांची कुळवाडी । सांघतां देखें असंघडी ।
जे आतुली जोडी । आमुला खाये ॥ ७२ ॥

सुखदुःखें जवं वेन्हीं । निफजति साचोकारीं ।
तवं प्रकृति उद्यमु करी । मग पुरुषु भोगी ॥ ७३ ॥
आमुलेया आबुलिये । संगति ना सोये ।
कां आबुलि जग विये । चोज आइकां ॥ ७४ ॥
अनंगु हा पेंधा । निकवडा नसुधा ।
जीर्णु अतिवृद्धा । पासौनि वृद्धु ॥ ७५ ॥
तेया अडिनावं पुरुषु । एऱ्हविं स्त्री ना नपुंसकु ।
हें एक ही न्हवे लोकु । प्रकृती तव ॥ ७६ ॥
अचक्षु अश्रवणु । अहस्तु अचरणु ।
रूप ना वर्णु । नावं आथि ॥ ७७ ॥
आगा जेथ काहिं चि नाहिं । प्रकृतिचा भर्त्ता पाहिं ।
किं भोगणें ऐसेया ही । सुखदुःखाचें ॥ ७८ ॥
तो तरि अकर्त्ता । उदासु अभोक्ता ।
पारि इया चि पतिव्रता । भोगविजे ॥ ७९ ॥
जियेतें अलुमालु । रूपागुणाचा ढालु ।
ते भलेतैसा खेलु । लेखा आणी ॥ ९८० ॥
मा इये प्रकृती तव । गुणमई हें चि नावं ।
किंबहुना सावेत्र । गुण ते चि हे ॥ ८१ ॥
हे प्रकृति क्षणीं नवी । रूपागुणाची आघवी ।
जडातें ही माजवी । इयेचा माजु ॥ ८२ ॥
नावें इया प्रसिद्धें । सन्नेहें इया सन्निधें ।
इंद्रियें प्रबुद्धें । इयेचेनि ॥ ८३ ॥
काइ मन नपुंसक । किं ते भोगी तीन्ही लोक ।
ऐसैसें अलौलिक । करणें इयेचें ॥ ८४ ॥
हे भमाचें महाद्वीप । हे व्यातिचें चि रूप ।
विकार उमप । इया केले ॥ ८५ ॥

हे कामाची मांडवी । मोहवनिची माधवी ।
जे प्रसिद्ध दैवी । माया ऐसी ॥ ८६ ॥
हे वाङ्मयाची वाढि । हे साकारपणा जोडि ।
प्रपंचाची धाडि । अभंग हे ॥ ८७ ॥
कला येथौनि जालिया । विद्या इया चि केलिया ।
इछा ज्ञान क्रिया । वियाली हे ॥ ८८ ॥
हे नादाची टांकसाल । हे चमत्काराचें वेलाउल ।
किंबहुना सकल । खेलु इयेचा ॥ ८९ ॥
हे उत्पत्ति प्रलयो होंत । ते इयेचे सायं प्रात ।
हें असो आतां बहुत । मोहन हे ॥ ९९० ॥
हे अद्वयाचे दूसरें । हे निःसंगाचें सोयरें ।
हे निरालेंसि घरें । नांदति असे ॥ ९१ ॥
इयेतें एतुले वेन्हीं । सौभाग्याची व्याप्ति थोरी ।
ह्मणौनि तेया आवरी । अनावरातें ॥ ९२ ॥
तेयाचां तवं ठांइं । निपटौनि काहिं चि नाहिं ।
किं तेया आघवें हिं । आपण होये ॥ ९३ ॥
तेया स्वयंभाची संभूति । तेया अमूर्त्ताची मूर्त्ति ।
आपण होये स्थिति । ठाउ तेया ॥ ९४ ॥
तेया अनर्त्ताची आर्त्ति । तेया पूर्णाची तृप्ति ।
तेया अकुलाची जाति । आपण होये ॥ ९५ ॥
तेया अचर्चाचिन्ह । तेया अपाराचें मान ।
तेया अमनस्थाचें मन । बुद्धि होये ॥ ९६ ॥
तेया निराकाराचा आकारु । तेया निर्व्यापाराचा व्यापारु ।
निरहंकाराचा हंकारु । होउनि ठाके ॥ ९७ ॥
तेया अनामाचें नाम । तेया अजन्माचें जन्म ।
आपण होये कर्म । अक्रिया तेया ॥ ९८ ॥

तेया निर्गुणाचे गुण । तेया अचरणाचे चरण ।
तेया अश्रवणाचे श्रवण । चक्षु ही होये ॥ ९९ ॥
तेया भावातीताचे भाव । तेया निरवयवाचे अवेव ।
किंबहुना होये सर्व । पुरुषाचें हे ॥ १००० ॥
ऐसें इया प्रकृती । आपुलिया सर्वव्याप्ती ।
तेया अविकृतातें विकृती । माजि कीजे ॥ १ ॥
तेथ पुरुषत्व जें असे । तें ये इये प्रकृतिदशे ।
चंद्रमा अवंसे । पडिला जैसा ॥ २ ॥
विदल बहू चोखा । मीनलेया वाला एका ।
कसु होये पांचिका । जिया परीं ॥ ३ ॥
कां साधुतें गोंदलिं । संचरौनि सुये मेर्लि ।
नाना सुदिनाचां आभालिं । दुर्दिनु कीजे ॥ ४ ॥
तेथ पय पशुचां पोटीं । कां वान्हि जैसा काष्टीं ।
गूंढूनि घेतला पटीं । रत्नदीपु ॥ ५ ॥
राजा पराधीनु जाला । सिंहु रोगें रुंधला ।
तैसा पुरुषु प्रकृती आला । स्वतेजा मुके ॥ ६ ॥
जागता नरु सहसा । निद्रा पाडौनि जैसा ।
स्वप्निचिया ही सोसा । वश्यु कीजे ॥ ७ ॥
तैसें प्रकृति जालेपणें । पुरुषा गुण भोगणें ।
उदासु अंतौरिगुणें । आंतुडविजे ॥ ८ ॥
तैसें अजा निल्या होए । आंगिं जन्ममृत्युचे घाए ।
वाजति जैं लाहे । गुणसंगु हा ॥ ९ ॥
पारि तें ऐसें पांडुसुता । तातलें लोह पीटितां ।
जेवि वन्हीसी चि घाता । बोलिजति ॥ १०१० ॥
कां आंदोललेया उदक । प्रतिभा होये अनेक ।
तें नानात्व ह्मणति लोक । चंद्रिं जेवि ॥ ११ ॥

दर्पणाचिया जवळिका । दूजेपण जैसें मुखा ।
कुंकुमें स्फटिका । लोहित्व होए ॥ १२ ॥
तैसा गुणसंगमें । हा अजन्मा जन्में ।
पावतु ऐसा गमे । यऱ्हवीं नाहिं ॥ १३ ॥
अधमोत्तमा योनी । या ऐसिया मानी ।
जैसा संन्यासी स्वप्नीं । अंत्यु होये ॥ १४ ॥
ह्मणौनि केवळ पुरुषां । नाहिं होणें भोगणें देखां ।
एथ गुणसंगू चि अशेषा । लागा मूळ ॥ १५ ॥

उपद्रष्टानुमंता च भर्ता भोक्ता महेश्वरः ।
परमात्मेति चाप्युक्तो देहेस्मिन्पुरुषः परः ॥ २२ ॥

हा प्रकृती माझि उभा । परि जुइं जैसा वेथंबा ।
प्रकृति पृथ्वी नभा । तेतुला पाडू ॥ १६ ॥
प्रकृतिचां तटीं । मेरु हा किरीटी ।
माजि बिंबे परि लोटीं । लोटों नेणे ॥ १७ ॥
आणि प्रकृति होये जाये । हा तों असतू चि आहे ।
ह्मणौनि आब्रह्माचें होए । शासन हा ॥ १८ ॥
प्रकृति येणें जिये । या सत्ता जग विये ।
या लागि इये । वरैतु हा ॥ १९ ॥
अनंत काळ किरीटी । जिया मिळति इया सृष्टि ।
तिया रिगति एयाचां पोटिं । कल्पांतसमइं ॥ १०२० ॥
हा महद्ब्रह्मा गोसांवि । हा ब्रह्मगोल लाघवी ।
अपारपणें मवी । प्रपंचातें ॥ २१ ॥
पैं या देहा माझारि । परमात्मा ऐसी जे परि ।
बोलिजे ते अवधारिं । एयातें चि ॥ २२ ॥
अगा प्रकृती परौता । एकु आथि पांडुसुता ।
ऐसा प्रवादु तो तत्वता । पुरुषु हा पैं ॥ २३ ॥

यएवं वेत्ति पुरुषं प्रकृतिं च गुणैः सह ।
सर्वथा वर्तमानोपि न स भूयोभिजायते ॥ २३ ॥

जो निखलपणें येणें । पुरुषा तेया जाणे ।
आणि गुणाचें करणें । प्रकृतिचें जें ॥ २४ ॥
हें रूप हे छाया । पैल जल हे माया ।
ऐसें जो धनंजया । निवाडु करी ॥ २५ ॥
तेणें पाडें अर्जुना । प्रकृतिपुरुषविवंचना ।
जेयाचआ मना । गोचर जाली ॥ २६ ॥
तो शरीराचेनि मेळें । करू कां कर्में सकळें ।
परि आकाश धूमें न मैळे । तैसा असे ॥ २७ ॥
आथिलेनि देहें । नेघेपे देहमोहें ।
देहं गेलेयां नोहे । पुनरपि तो ॥ २८ ॥
ऐसा तेया एकु । उपकारु अलौलिकु ।
प्रकृतिपुरुषविवेकु । करी पैं गा ॥ २९ ॥

ध्यानेनात्मनि पश्यंति केचिदात्मानमात्मना ।
अन्ये सांख्येन योगेन कर्मयोगेन चापरे ॥ २४ ॥

परि हा चि अंतरिं । विवेकु भानुचिया परी ।
उदैजे ते अवधारीं । उपाये बहुत ॥ १०३० ॥
कोण्ही एक सूभटा । विचाराचां आगिठां ।
आत्मानात्मकीटा । पुट देउनि ॥ ३१ ॥
सतीस ही वानी भेद । तोडूनियां निर्विवाद ।
निवडीति शुद्ध । आत्मतत्व ॥ ३२ ॥
तेया आपणपेयाचां पोटीं । आत्मध्यानाचेया दीठी ।
देखति गा किरीटी । आपणपें ॥ ३३ ॥
आणिक पैं दैवबगें । देखति सांख्ययोगें ।
एक ते आंगलगें । कर्माचेनि ॥ ३४ ॥

अन्ये त्वेवमजानंतः श्रुत्वान्येभ्य उपासते ।
ते पि चातितरंत्येव मृत्युं श्रुतिपरायणाः ॥ २५॥

येणें येणें प्रकारें । निस्तराति साचोकारें ।
हें भय भाउरें । आघवें चि ॥ ३५ ॥
परि ते करिति ऐसें । अभिमानु दवडूनि देसें ।
एकांचेया विश्वासें । टेंकति बोला ॥ ३६ ॥
जे हिताहित देखति । हाणि कणवा घेपति ।
पूसौनि सीणु हरिति । देंति सुख ॥ ३७ ॥
तेयांचेनि मुखें निगे । तेतुलें आदरें चांगें ।
आइकौनियां आंगें । मनें होंति ॥ ३८ ॥
तेयां आयिकणेयां चि नावें । ठेविति गा आघवें ।
तेयां आखरांसि जीवें । करिति लोण ॥ ३९ ॥
तेया परीं कपिध्वजा । या मरणार्णवा समजा ।
पासौनि निगति वोजा । गोमटिया ॥ १०४० ॥
ऐसे हे उपाये । बहुवस एथ पाहे ।
जाणावेया होये । एकि वस्तु ॥ ४१ ॥
आतां असो हें बहुत । पैं सर्वार्थाचें मथित ।
सिद्धांतनवनीत । देऊं तुज ॥ ४२ ॥
ऐतुलेनि पांडुसुता । अनुभवु लाहणा आइता ।
येर तवं तुज होंतां । सायास नाहिं ॥ ४३ ॥

यावत्संजायते किंचित्सत्वं स्थावरजंगमं ।
क्षेत्रक्षेत्रज्ञसंयोगात्तद्विद्धि भरतर्षभ ॥ २६ ॥

ह्मणौनि ते बुद्धि रचूं । मतवाद हे खांचूं ।
सोलीवं निर्वचूं । फलितार्थु चि ॥ ४४ ॥
परि क्षेत्रज्ञ एणें बोलें । तुज आपणपें जें दाखविलें ।
आणि क्षेत्र सांधितलें । आवघें चि ॥ ४५ ॥

तेयां येरयेरांचां मेळीं । होइजे भूतीं सकळिं ।
अनिळसंगें सलीलीं । कल्लोळ जैसे ॥ ४६ ॥
कां तेजा आणि उखरा । भेटि जालेयां वीरा ।
मृगजलाचेया पूरा । रूप होये ॥ ४७ ॥
नाना धाराधरधारीं । झळंबली वसुंधरी ।
उठी जेवि अंकुरीं । नाना विधीं ॥ ४८ ॥
तैसें चळाचळ आघवें । जें काहिं जीउ नावें ।
तें तो उभययोगें संभवें । ऐसें जाण ॥ ४९ ॥
एया लागि अर्जुना । क्षेत्रज्ञा प्रधाना ।
पासौनि न्हवति भिन्ना । भूतव्यक्ती ॥ १०५० ॥

समं सर्वेषु भूतेषु तिष्ठंतं परमेश्वरं ।
विनश्यत्स्वविनश्यंत यः पश्यति स पश्यति ॥२७॥

पैं पटुत्व तंतु नोहे । तन्हीं तंतुवें चि तें आहे ।
ऐसां खोळिं डोळां पाहे । ऐक्य हें गा ॥ ५१ ॥
भूतें आघविं चि होंति । एकाचिं एकिं आहाति ।
पैं भूतपतीति । वेगळीक असे ॥ ५२ ॥
याचिं नावें आनानें । अनारिसिं वर्त्तनें ।
वेख ही सिनाने । आघवेयांचे ॥ ५३ ॥
ऐसें देखौनि किरीटी । भेदु हान सूंसि पोटीं ।
तरि जन्माचिये आटी । न लाहासि निर्गो ॥ ५४ ॥
पैं नानाप्रयोजनशीळें । दीर्घें वक्रें वर्त्तुळें ।
होंति येकिचियें फळें । तुंबिणिये ॥ ५५ ॥
होंतु कां उजू वांकुडे । परि वेळिचें हें न मोडे ।
तैसिं भूतें अवघडें । वस्तू उजू ॥ ५६ ॥
अंगारकणीं बहुवासिं । उष्णता समान जैसी ।
तैसा जीवराशी । परेशु असे ॥ ५७ ॥

गगनभरिं धारा । परि पाणी एक वीरा ।
तैसा या भूताकारा । सर्वांगीं तो ॥ ५८ ॥
हे भूतग्राम विषम । वस्तु येथ सम ।
घटमठी व्योम । जिया परीं ॥ ५९ ॥
हा नासतां भूताभासु । एथ आत्मा अविनाशु ।
जैसा केयूरादिकिं कसु । सोनेयांचा ॥ १०६० ॥
एवं जीवधर्महीनु । जीवांसि अभिन्नु ।
जो देखे सुनयनु । ज्ञानियां माझि ॥ ६१ ॥
ज्ञानाचां डोळां डोळसां । माझि डोलसु तो वीरेशा ।
हे स्तुति नोहे बहुवसा । भाग्याचा तो ॥ ६२ ॥

समं पश्यन् हि सर्वत्र समवस्थितमीश्वरं ।
न हिनस्त्यात्मनात्मानं ततो याति परां गतिं ॥ २८ ॥

जें इंद्रियबोकौटी । देहधातुची त्रिकुटी ।
पांचमेळावेयाची वोखटी । दारुण हे ॥ ६३ ॥
हे उघडी पांचवेउली । हे पंचधा आंगिं लागली ।
जीवपंचानना सांपडली । हरिणिकुटी ॥ ६४ ॥
ऐसां असौनि इये शरीरीं । कोणु अनन्यबुद्धीची सूरी ।
अनित्यभावाचां उदरीं । दाटी चि ना ॥ ६५ ॥
परि इये देहीं असतां । तो नैये चि आपणपेयां घाता ।
आणि शेर्षि पांडुसुता । तेथ मिळे ॥ ६६ ॥
जेथ योगज्ञानाचिया प्रौढी । वोलांडूनि जन्मकोडी ।
न निगों या भाषा बुडी । देंति योगी ॥ ६७ ॥
जें आकाराचें पैल तीर । तुर्येचें माजिघर ।
जे नादाची पैल मेर । परब्रह्म जें ॥ ६८ ॥
मोक्षा सगट गती । जेथें एंति विश्रांती ।
गंगादि अपांपती । सरिता जेवि ॥ ६९ ॥

तें सुख येणें चि देहें । पाये पाखालणियां लाहे ।
जो भूतवैषम्य नोहे । विषमबुद्धी ॥ १०७० ॥
दीपाचेया कोडी जैसें । एक चि तेज प्रकाशे ।
तैसा जो असतू चि असे । सर्वत्र ईशु ॥ ७१ ॥
तेया समातें पांडुसुता । जीवें जो देखे समता ।
तो मरणा आणि जीविता । नांगवे फुडा ॥ ७२ ॥
ह्मणौनि तो दैवांगला । वानित असो वेळोवेळां ।
साम्यसेजे डोला । लागला जेया ॥ ७३ ॥

प्रकृत्यैव च कर्माणि क्रियमाणानि सर्वशः ।
यः पश्यति तथात्मानमकर्त्तारं स पश्यति ॥ २९ ॥

आणि मनोबुद्धिप्रमुखें । कर्मे जियें अशेखें ।
करी प्रकृति चि जो देखे । साचें जो गा ॥ ७४ ॥
घरिचीं चि राहाटति घरीं । घर कांहिं न करी ।
अभ्र धांवे अंबरीं । अंबर उगें ॥ ७५ ॥
तैसी प्रकृति आत्मप्रभा । खेळे गुणविधा शोभा ।
येथ आत्मा तो वोथंबा । नेणों कोणु ॥ ७६ ॥
ऐसेनि एणें निवाडें । जेयाचां जीविं उजिवडे ।
अकर्त्तेयातें फुडें । देखिलें तेणें ॥ ७७ ॥

यदा भूतपृथग्भावमेकस्थमनुपश्यति ।
तत एव च विस्तारं ब्रह्म संपद्यते तदा ॥ ३० ॥

यऱ्हविं तैं चि अर्जुना । होइजे ब्रह्मसंपन्ना ।
जैं इया भूताकृती भिन्ना । दीसति एकिं ॥ ७८ ॥
लहरिया जैसिया जाळें । परमाणु—कणिका स्थळीं ।
रश्मिकर मंडळिं । सूर्याचां ॥ ७९ ॥
नातरि देहिं अवयव । मनिं आंघवे भाव ।
विस्फुलिंगि सर्व । वन्हि एकि ॥ १०८० ॥

तैसे भूताकार एकाचे । एथ दृष्टि रिगे जै साचें ।
तैं चि ब्रह्मसंपत्तिचें । तारुं लागे ॥ ८१ ॥
मग जिये तिये कडे । ब्रह्माची दृष्टि उघडे ।
किंबहुना जोडे । अपार सुख ॥ ८२ ॥
एतुलेनि तुज पार्था । प्रकृतिपुरुषवेवस्था ।
ठायें ठाउ प्रतीतिपंथा । माजि जाली ॥ ८३ ॥
अमृत जैसें ये चूला । निधान जैसें देखिजे डोलां ।
तेतुला जीवाला । मानावा हा ॥ ८४ ॥
वांचूनि जालिये प्रतिती । घर बांधणें चित्तिं ।
तें आतां ना सुभद्रापति । या वरि ॥ ८५ ॥
तरि एक दोनि ते बोल । बोलिजति सखोल ।
देइं मनाची वोल । मग तें घेइं ॥ ८६ ॥
ऐसें देवें ह्मणितलें । मग बोलों आदरिलें ।
तेथ अवधानाचें केलें । सर्वांग एरें ॥ ८७ ॥

अनादित्वान्निर्गुणत्वात्परमात्मायमव्ययः ।
शरीरस्थोपि कौंतेय न करोति न लिप्यते ॥ ३१ ॥

ह्मणे परमात्मा ह्मणिपे । तो ऐसा जाण सरूपें ।
जलिं जलें न सिंपे । सूर्यु जैसा ॥ ८८ ॥
कां जला आधिं पाठिं । सूर्यु असतू चि किरीटी ।
माजि बिंबे ते दीठी । आणिकाचिये ॥ ८९ ॥
तैसा आत्मा देहिं । आथि ह्मणिपे हें काहिं ।
साचें तरि नाहिं । तो जेथिचा तेथ ॥ ॥ १०९० ॥
आरिसां मुख जैसें । बिंबलेया नावं असे ।
देहिं वसणें तैसें । आत्मतत्व ॥ ९१ ॥
तेया देहा ह्मणति भेटि । हे सपाइ नीजीव गोठि
वारेयानि वालुवे गांठि । केहिं आहे ॥ ९२ ॥

आगि आणि पींसा । दोरा सुयी जैसा ।
केउता सांदा आकाशा । पाखाणेंसि ॥ ९३ ॥
एक निगे पूर्वा कडे । एक तें पश्चिमें पडे ।
तिये भेटिचेनि पाडें । संबंधु हा ॥ ९४ ॥
उजियडा आंधारेया । जो पाडु मृता उभेया ।
तो चि गा आत्मेयां । देहा जाण ॥ ९५ ॥
रात्रि आणि दिवसा । कनका आणि कापुसा ।
पाडु कां जैसा । तैसा चि हा ॥ ९६ ॥
हें तवं पांचाचें जालें । कर्माचां गुणिं गुंतलें ।
भवंतसे चाकिं सूदलें । जन्ममृत्युचां ॥ ९७ ॥
हे कालानलाचां कुंडीं । घातली लोणियांची उंडी ।
मासी पांख पाखडी । तवं हे सरे ॥ ९८ ॥
हें विपाएं आगी पडे । तरि भस्म होनि उडे ।
जालें श्वाना वरिपडें । तरि ते चि विष्टा ॥ ९९ ॥
यां चूके दोन्हीं काजां । तरि होये क्रिमिचा पुंजा ।
ऐसा परिणामु कपिध्वजा । कश्मलु गा ॥ ११०० ॥
या देहाची हे दशा । आणि आत्मा तो ऐसा ।
पैं सिद्धु नित्यु आपैसा । अनादिपणें ॥ १ ॥
सकलु ना निष्कलु । अक्रियु ना क्रियाशीलु ।
कृशु ना स्थूलु । निर्गुणपणें ॥ २ ॥
आभासु ना निराभासु । प्रकाशु ना अप्रकाशु ।
अल्पु ना बहुवसु । अरूपपणें ॥ ३ ॥
रीता ना भरितु । रहितु ना सहितु ।
मूर्त्तु ना अमूर्त्तु । शून्यपणें ॥ ४ ॥
आनंदु ना निरानंदु । एकु ना विविधु ।
मोकलु ना बद्धु । आत्मेपणें ॥ ५ ॥

एतुला ना तेतुला । आयिता ना रचला ।
बोलता ना उगला । अलक्षपणें ॥ ६ ॥
सृष्टिचां होणां न रचे । सर्वसंहारें न वेचे ।
आथिनाथि यां दोहींचें । पंचत्व तो ॥ ७ ॥
मवे ना चर्चे । वाढे ना खांचे ।
वीटे ना वेचे । अव्ययपणें ॥ ८ ॥
एवंरूपु पैं आत्मा । देहिं जे ह्मणति प्रियोत्तमा ।
तें मठाकारिं व्योमा । नावं जैसें ॥ ९ ॥
तैसें तियाचिये आनाभूती । हौंती जांती देहाकृती ।
तो घे ना सांडी सुमती । जैसा तैसा ॥ १११० ॥
अहोरात्रें जैसीं । हौंति जांति आकाशीं ।
आत्मसत्ते तैसीं । देहें जाण ॥ ११ ॥
ह्मणौनि इये शरीरीं । काहिं करवी नां करी ।
आयितां हिं व्यापारिं । सज्जु नोहे ॥ १२ ॥
या लागि स्वरूपें । उणा पुरा नेघेपे ।
हें असो तो न लिंपे । देहीं देहें ॥ १३ ॥

यथा सर्वगतं सौक्ष्म्यादाकाशं नोपलिप्यते ।
सर्वत्रावस्थितो देहे तथात्मा नोपलिप्यते ॥ ३२ ॥

आगा आकाश कें नाहिं । हें न रिगे चि कव्हणिये ठांइं ।
परि काइसेनि हिं काहिं । गादे चि ना ॥ १४ ॥
तैसा सर्वत्र सर्वदेहीं । आत्मा असतू चि असे पाहीं ।
परि संगदोषें एकें हिं । लिंतु नोहे ॥ १५ ॥
पुडुतिं पुडुतिं एथें । हें चि लक्षण निरुतें ।
जें जाणावें क्षेत्रज्ञातें । क्षेत्रविहीना ॥ १६ ॥
संसर्गें चेतविजे लोहें । परि लोह चि भ्रामक नोहे ।
क्षेत्रज्ञा आहे । तैसा पाडु ॥ १७ ॥

दीपकाचां अर्चीं । राहाटि वाहे घरींची ।
तऱ्हीं वेगळीक कोडीची । दीपा घरा ॥ १८ ॥
असें काष्टाचां पोटिं । वन्हि जैसा किरीटी ।
काष्ट नोहे या दीठी । पाहिजे जेवि ॥ १९ ॥
अपाडु नभा आभाला । रवी आणि मृगजला ।
तैसा चि हा ई डोला । देखावा पैं ॥ ११२० ॥

यथा प्रकाशयत्येकः कृत्स्नं लोकमिमं रविः ॥
क्षेत्रं क्षेत्री तथा कृत्स्नं प्रकाशयति भारत ॥ ३३ ॥

हें आघवें चि असो एकु । गगनौनि जैसा अर्कु ।
प्रकटवी लोकु । नावें नावें ॥ २१ ॥
एथ क्षेत्रज्ञु तैसा । प्रकाशकु क्षेत्राभासा ।
या वरौतें हें न पुसा । शंका नेघां ॥ २२ ॥
शब्दतत्वसारज्ञा । पैं ते चि देखणी प्रज्ञा ।
जे क्षेत्रा क्षेत्रज्ञा । अपाडु देखे ॥ २३ ॥
एयां दोहिंचें अंतर । देखावेया चतुर ।
ज्ञानियांचें दार । आराधिति ॥ २४ ॥
या चि लागि सुमती । जोडीति तपसंपत्ती ।
शास्त्रांचीं दुभतीं । पोसिति घरीं ॥ २५ ॥
योगाचेया आकाशा । वलविजे येवढा धिवंसा ।
याचिया चि आशा । पुरुषासि गा ॥ २६ ॥
शरीरादि समस्त । मानिताति अंतवंत ।
जीव संतांचे करित । वाहाणधर ॥ २७ ॥
ऐसिया ऐसिया परी । ज्ञानाचिया भरोवरी ।
करूनियां अंतरीं । निरुते होंति ॥ २८
मग क्षेत्रक्षेत्रज्ञाचें । ते अंतर देखति साचें ।
ज्ञानें उन्मेष तेयांचे । वोवाळूं आह्मीं ॥ २९ ॥

आणि महाभूतादिकिं । प्रभेदवेलिं अनेकिं ।
पसरली असे लटकी । प्रकृति जे हे ॥ ११३० ॥
ते शुकनलिकान्यायें । न लगती लागली आहे ।
हे जैसी तैसी होए । ठाउवें जेया ॥ ३१ ॥
जैसी माला ते माला । ऐसें चि देखिजे डोलां ।
सर्पबुद्धि तवं टवाला । उखी होउनि ॥ ३२ ॥
कां शुक्तिते शुक्ति । हें साच हे प्रतीति ।
रूपेयाची भ्रांति । जाउनियां ॥ ३३ ॥
तैसी वेगली वेगलेपणें । प्रकृति जै अंतष्करणें ।
देखति ते मी ह्मणें । ब्रह्म होंति ॥ ३४ ॥
जें आकाश होउनि वाड । जें अव्यक्ताची पैली कड ।
जें भेटलेयां आहाडबाहाड । पडों नेंदी । ३५॥

क्षेत्रक्षेत्रज्ञयोरेवमंतरं ज्ञानचक्षुषा ।
भूतप्रकृतिमोक्षं च ये विदु र्यांति ते परं ॥ ३४ ॥

आकारु जेथ सरे । जीवत्व जेथ वीरे ।
द्वैत जेथ नुरे । अद्वय जें ॥ ३६ ॥
तें परत्व पार्था । होंति ते सर्वथा ।
जें आत्मानात्मवेवस्था- । राजहंस ॥ ३७ ॥
ऐसा जी हा आघवा । श्रीकृष्णें तेया पांडवा ।
उगाणा दीधला जीवा । जीवाचेया ॥ ३८ ॥
एरी कलशिचें एरीं । रिचविलें जेया परी ।
आपणपें तेया हरी । दीधलें तैसें ॥ ३९ ॥
आणि कोणा देता कोणु । तो नरु तैसा नारायणु ।
वारि अर्जुनातें कृष्णु । हा मी ह्मणे ॥ ११४० ॥
परि असो हें नाथिलें । न पुसतां कां बोलें ।
किंबहुना दीधलें । सर्वस्व देवें ॥ ४१ ॥

किं तो पार्थु मनीं । आझुइं धणि न मनी ।
अधिकाधिक उतान्ही । वाढवितु असे ॥ ४२ ॥
स्नेहाचिया भरोवरी । आबुथिला दीपु घे थोरी ।
चाड अर्जुनाचां अंतरिं । परिसतां तैसी ॥ ४३ ॥
येथ सुगरणि उदारें । रसज्ञें जेवण्हारें ।
मिळति मग अवतरे । हातु जैसा ॥ ४४ ॥
तैसें जी होंतसे देवा । तेया अवधानाचेया लवलवा ।
वाखाण चढलें थावां । चौगुणे वेन्हीं ॥ ४५ ॥
सुवायें मेघु सांवेरे । जैसा चंद्रें सिंधु भरे ।
तैसा मातला रसु आदरें । श्रोतियाचेनि ॥ ४६ ॥
आतां आनंदमय आघवें । विश्व चि कीजैल देवें ।
तें रायें परिसावें । संजयो ह्मणे ॥ ४७ ॥
एवं जें महाभारतीं । व्यासें अप्रांतमती ।
भीष्मपर्विं शांतिं । ह्मणितली कथा ॥ ४८ ॥
तो कृष्णार्जुनसंवादु । नागरिं बोलिं विशदु ।
सांघों दाउं बंधु । वोवियेचा ॥ ४९ ॥
नसुदी चि शांतीकथा । आणिजैल किर वाक्यपथा ।
परि श्रिंगाराचां माथां । पावो ठेविति ॥ ११९० ॥
दाउं वेल्हाळ देशी नवी । जैसी साहित्यातें वोजावी ।
अमृता ही चूकि ठेवी । गोडिसेपणें ॥ ५१ ॥
बोलु वेल्हावितेनि गुणें । चंद्रासि घे उमाणें ।
रसुभंगु भुलवणें । नादु लोपी ॥ ५२ ॥
खेचरांचेया ही मना । आणिं सात्विकाचा पान्हा ।
श्रवणा सवें सुमना । समाधि जोडे ॥ ५३ ॥
तैसा वाग्विलासु विस्तारुं । गीतार्थां विश्व भरुं ।
आनंदाचें आवारुं । मांडू जगा ॥ ५४ ॥

फीटो विवेकाची वाणि । हो काना मना जीणि ।
देखो आवडे ते खाणि । ब्रह्मविद्येची ॥ ५५ ॥
दीसो परतत्व डोळां । पाहो सुखाचा सोहळा ।
रिगो महाबोधु सुकाळा । माजि विश्व ॥ ५६ ॥
हें निफजे आतां आघवें । ऐसें बोलिजैल बरवें ।
जें अधिष्ठली असें परदेवें । निवृत्ती मीं ॥ ५७ ॥
म्हणौनि आखरीं सुभेदिं । उपमाश्लेषकोंदाकोंदी ।
झाडा देईन प्रतिपदीं । ग्रंथार्थासि ॥ ५८ ॥
हा ठाउ॰ वेरि मातें । पुरतेयां आहे सारस्वतें ।
केलें असे श्रीमंतें । गुरुरायें ॥ ५९ ॥
तेणें जी कृपासावायें । मी बोलें तेतुलें सामाये ।
आणि तुमचिये सभे लाहें । गीतार्थु म्हणों ॥ ११६० ॥
वरि तुह्मां संतांचे पाये । आजि मी पातलां आहें ।
म्हणौनि जी नोहे । अटक काहिं ॥ ६१ ॥
प्रभू काश्मिरें मूकें । नुपजे जी कवतुकें ।
नाहिं गुणें सामुद्रिकें । लक्ष्मीयेसि ॥ ६२ ॥
तैसी तुह्मां संतां पासिं । अज्ञानाची गोठि काइसी ।
या लागि नवरसिं । वरिखैन मीं ॥ ६३ ॥
किंबहुना आघवां । मज अवसरु देयावा ।
ज्ञानदेउ॰ म्हणे बरवा । सांधैन ग्रंथु ॥ ६४ ॥

ॐ तत्सदितिश्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे क्षेत्रक्षेत्रज्ञयोगो नाम त्रयोदशोध्यायः ॥

॥ सर्वात्मकश्रीकृष्णार्पणमस्तु ॥

ज्ञानेश्वरी

अध्याय चौदावा

श्रीगणेशायनमः ॥

जय जय आचार्या । समस्तसुरवर्या ।
प्रज्ञाप्रभातसूर्या । सुखोदया ॥ १ ॥
जय जय सर्वविसांवेया । सोऽहंभावसुहावेया ।
नानालोकहेलव्हेया । समुद्रा तूं ॥ २ ॥
आइकैं गा आर्त्तबंधू । निरंतरकरुणासिंधू ।
विशदविद्यावधू—। वल्लभा जी ॥ ३ ॥
तूं जेया प्रतिलपसि । तेया जग हें दाविसि ।
प्रकट तैं करिसी । आघवें तूं ॥ ४ ॥
पुढैलां तरि चोरिजे । हा दृष्टिबंधु निफजे ।
नवल लाघव तूझें । घरिचां घरीं ॥ ५ ॥
जें तूं चि तूं सर्वां एया । कवणा बोधु कवणा माया ।
ऐसें आपें आपु लाघविया । नमो तूज ॥ ६ ॥
जाणों जगीं आप वोलें । हें रस जी तुवां केलें ।
तूझेनि क्षेमत्व आलें । पृथ्वियेसि ॥ ७ ॥
रविचंद्रादिशूक्ति । उदो कारितां त्रीजगती ।
तें तूझिया दीप्ती । तेज तेजां ॥ ८ ॥

चळबळिजे अनिळें । तें देविकेनि जी बळें ।
नभ तुज माजि खेळे । लपीं थपीं ॥ ९ ॥
किंबहुना माया असोस । ज्ञान तूझेनि डोळस ।
असो वानणें सायास । श्रुतिसि हे ॥ १० ॥
वेद् जें वानूनि चांग । जवं न दिसे तूझें आंग ।
मग आह्मा तेया मूग । एकी पांती ॥ ११ ॥
जी एकार्णवाचां ठांइं । बुडडेयांचा पाडु नाहीं ।
मग महानदी काई । जाणिजती ॥ १२ ॥
कां उदैलेयां भास्वतु । चंद्र जैसा खद्योतु ।
आह्मा श्रुती तुज आंतु । तेतुला पाडु ॥ १३ ॥
आणि दूजेया थाउ मोडे । जेथ परेसिं वैखरी बुडे ।
तो तूं मां कवणें तोंडें । वानावासि ॥ १४ ॥
येया लागि आतां । स्तुति सांडुनि निवांतां ।
चरणीं ठेविजे माथा । हें चि भलें ॥ १५ ॥
तरि तूं जो होसि तेया । नमो श्रीगुरुराया ।
मज ग्रंथउद्यमु फलावेया । वेव्हारा होई ॥ १६ ॥
आतां कृपाभांडवल सोडीं । भरिं मति माझी पोतडी ।
करीं ज्ञानपदजोडी । थोर मातें ॥ १७ ॥
मी सवंसरेनि तेणें । संतांसि करीं कर्णभूषणें ।
लेववीन सुलक्षणें । विवेकाचीं ॥ १८ ॥
जी गीतार्थनिधान । काढ्ढ माझें मन ।
सुईं स्नेहांजन । आपुलें तूं ॥ १९ ॥
हे वागसृष्टि येकें वेळें । देखति बुद्धीचे डोळे ।
तैसा उदैजो निर्मळें । कारुण्यबिंबें ॥ २० ॥
माझी प्रज्ञावेलिवें वेल्हाळ । काव्यें होंति सुफळ ।
तो बसंतु होईं स्नेहाळ । शिरोमणी ॥ २१ ॥

प्रमेयमहापुरें । हे मतिगंगा भरे ।
तैसा वरिष उदारें । दीठिवेनि ॥ २२ ॥
आगा विश्वैकधामा । तूझा प्रसादु चंद्रमा ।
करू मज पूर्णिमा । स्फूर्तिची जी ॥ २३ ॥
जिया पाहिलें मातें । उन्मेखसागरिचें भरितें ।
वोसंडैल तें । रस—वृत्तिचें ॥ २४ ॥
तवं तोखौनि गुरुराजें । म्हणितलें विनतिव्याजें ।
मांडिलें देखों दुजें । स्तवुं तुवां ॥ २५ ॥
हें असो आतां वाजटा । तो ज्ञानकर्पूर गोमटा ।
ग्रंथु दावि उत्कंठा । भंगों नेंदीं ॥ २६ ॥
हो कां जी जी स्वामी । हें चि पाहांतु असें मीं ।
जें श्रीमुखें म्हणां तुम्हीं । ग्रंथु सांघें ॥ २७ ॥
जी दूर्वेचा हीरु । आंगें चि तवं अमरु ।
वरि आला महापूरु । पीयुषाचा ॥ २८ ॥
तरि आतां एणें प्रसादें । विन्यासें विदग्धें ।
मूलशास्त्रपदें । वाखाणीन ॥ २९ ॥
परि जीवा आंतुली कडे । जैसी संदेहडोणी बुडे ।
मग श्रवणचाडे । आवाडि दीसे ॥ ३० ॥
तैसां बोलीं साचारीं । अवतरो माझी माधुरी ।
माळें मागैन घरीं । गुरुकृपेचां ॥ ३१ ॥
तरि मागां त्रयोदशीं । अध्याइं गोठि ऐसी
जें श्रीकृष्णु अर्जुनेंसीं । संवादले ॥ ३२ ॥
जें क्षेत्रक्षेत्रज्ञयोगें । होइजे येणें जगें ।
आत्मा गुणसंगें । संसारिया ॥ ३३ ॥
आणि हा चि प्रकृतिगतु । सुखदुःखभोगीं हेतु ।
अथवा गुणातीतु । केवळु हा ॥ ३४ ॥

तरि कैसा यां असंगा संगु । कोणु तो क्षेत्रक्षेत्रज्ञयोगु ।
सुखदुःखादि भोगु । केवि तेया ॥ ३५ ॥
गुण ते कैसे केती । बाधति कवणां रीती ।
नातरि गुणातीतीं । चिन्हु काई ॥ ३६ ॥
एवं येया आघवेया । अर्था रूप करावेया ।
विषो एथ चौदावेया । अध्यायासि ॥ ३७ ॥
तरि तो चि आतां ऐसा । प्रस्तुतु परियसा ।
अभिप्राउ विश्वेशा । वैकुंठाचा ॥ ३८ ॥

श्रीभगवानुवाच ॥

परं भूयः प्रवक्ष्यामि ज्ञानानां ज्ञानमुत्तमं ॥
यज्ज्ञात्वा मुनयः सर्वे परां सिद्धिमितो गताः ॥ १ ॥

तो ह्मणे गा अर्जुना । अवधानांची सर्व सेना ।
मेळउनियां ज्ञाना । झोंबावें हो ॥ ३९ ॥
आह्मीं मागां बहुतिं । दाविलें तुज उपपत्तीं ।
आझुइं प्रतीती । कुंसि न निगे ॥ ४० ॥
ह्मणौनि गा पुढुतीं । सांघिजैल प्रतिपत्ती ।
परि ह्मणह्मणों श्रुती । डाहारिजे जें ॥ ४१ ॥
एऱ्हविं ज्ञान हें आपुलें । परि पर हें ऐसें जालें ।
जें अवर घेतलें । स्वर्गादि एणें ॥ ४२ ॥
एणें चि गा कारणें । हें सर्वां उपरि मीं ह्मणें ।
तें वन्हि यें तृणें । एरें ज्ञानें ॥ ४३ ॥
जियें स्वर्गादि तें जाणति । याग चि चांग ह्मणति ।
पारखि फुडी आथि । भेदीं जेयां ॥ ४४ ॥
तियें आघवीं चि ज्ञानें । केलीं एणें स्वप्नें ।
जैसे वातोर्मि गगनें । गीळिले आथि ॥ ४५ ॥

कां उदितें रश्मिराजें । लोपती चंद्रादि तेजें ।
नाना प्रळयांबुमाजें । नदीनद ॥ ४६ ॥
तैसें हें पाहालेयां । अज्ञानजात जाये लया ।
ह्मणौनि धनंजया । उत्तम हें ॥ ४७ ॥
अनादि जे मुक्तता । आपुली जे पांडुसुता ।
तो मोक्षु हाताइता । होये जेणें ॥ ४८ ॥
येयाचिया प्रतीती । विचारविरिं समस्तीं ।
नेंदिजे चि संसृती । माथा उधों ॥ ४९ ॥
मनें मन वाळूनियां मागें । विश्रांति जालेयां आंगें ।
देहीं देहा जोगे । होती चि ना ॥ ५० ॥
मग देहाचें बेलें । उल्लांडूनि येकें वेळें ।
समतूकीं काटाळें । मसीं जाले ॥ ५१ ॥

इदं ज्ञानमुपाश्रित्य मम साधर्म्यमागताः ॥
सर्गेपि नोपजायंते प्रलये न व्यथंति च ॥ २ ॥

जे माझिया नित्यता । नित्य ते पांडुसुता ।
परिपूर्ण पूर्णता । माझिया चि ॥ ५२ ॥
मी जैसा अनंतानंदु । जैसा चि सत्वसिद्धु ।
तैसा चि तेया भेदु । उरे चि ना ॥ ५३ ॥
जें मीं जेवडें जैसें । तें चि ते जाले तैसें ।
घटभंगीं घटाभासें । आकाश जेवि ॥ ५४ ॥
नातरि दिवा मुकुळिकीं । दीपशिखा अनेकीं ।
मीनलेयां अवलोकीं । जैसें होये ॥ ५५ ॥
अर्जुना तिया परीं । सरली द्वैताची वारी ।
नांदो नामार्थ एकाहारी । आह्मीं ते ही ॥ ५६ ॥
एणें चि पैं कारणें । जैं पहिलें सृष्टिजुंपणें ।
तैं तेयां होणें । पडे चिं ना ॥ ५७ ॥

सृष्टिचिये सर्वादी । जेयां देहाची नाहिं बाधी ।
तें कैंचे प्रलयाधी । निमतील पां ॥ ५८ ॥
ह्मणौनि जन्मक्षयां । अतीत ते धनंजया ।
मी जालां ज्ञाना येया । अनुसरौनि ॥ ५९ ॥
ऐसी ज्ञानाची गोडी । वानिली देवें आवडीं ।
तेविं चि पार्थी सिचडी । लावावेया ॥ ६० ॥
तवं तेया जालें आन । सर्वांगिं निगाले कान ।
सपाई अवधान । पातला तो ॥ ६१ ॥
आतां देवाचेया ऐसें । जाकलिजत वोरसें ।
निरूपण आकाशें । वेंटाळे ना ॥ ६२ ॥

मम योनिर्महद्ब्रह्म तस्मिन्गर्भं दधाम्यहं ॥
संभवः सर्वभूतानां ततो भवति भारत ॥ ३ ॥

तो ह्मणे गा प्रज्ञाकांता । आजि उजलली वागतृता ।
जें बोला एवडा श्रोता । जोडलासि ॥ ६३ ॥
तरि एकु मीं अनेकीं । गोविजे देहपाशकीं ।
त्रिगुणलुब्धकीं । कवणी परीं ॥ ६४ ॥
केसा क्षेत्रयोगें । विये येणें जगें ।
तें परियस सांघों वेगें । कोण आतां ॥ ६५ ॥
पैं क्षेत्र येणें व्याजें । हें या चि लागि बोलिजे ।
जें मत्संगबीजें । भूतीं पिके ॥ ६६ ॥
आणि महद्ब्रह्म । हें इये ऐसें नाम ।
जें महदादिविश्राम—। शालिका हे ॥ ६७ ॥
विकारां बहुसै थोरी । अर्जुना हे चि करी ।
ह्मणौनि अवधारीं । हें महद्ब्रह्म ॥ ६८ ॥
अव्यक्तवादमती । अव्यक्त ऐसी वदंती ।
सांख्याचिया प्रतीती । प्रकृति हे चि ॥ ६९ ॥

वेदांतीं यातें माया । ह्मणिजे प्रज्ञाराया ।
केती बोलों वायां । अज्ञान हें गा ॥ ७० ॥
आपुला आपणेयां । विसरु जो धनंजया ।
तें गा रूप येया । अज्ञानांसि ॥ ७१ ॥
आणिक ही येक असे । जें विचारा वेगलें न दिसे ।
वाती पाहातां जैसें । आंधारें कां ॥ ७२ ॥
हालविलेयां जाये । निश्चल तरि राहे ।
दूधीं जैसी साये । दूधा चि तव ॥ ७३ ॥
पैं जागरु ना स्वप्न । स्वरूप ना अवस्थान ।
ते सुषुप्ति घन । जैसी होये ॥ ७४ ॥
कां न वियतां वायुतें । वांझें आकाश रीतें ।
तेया ऐसें निरुतें । अज्ञान गा ॥ ७५ ॥
पैलु खांबु कां पुरुषु । ऐसा निश्चयो नाहिं येकु ।
काइ नेणों अवलोकु । देखतसे ॥ ७६ ॥
तेवि वस्तु जैसें असे । तैसें किर न दिसे ।
परि काहिं अनारिसें । देखिजे ना ॥ ७७ ॥
नां राति ना तेज । तिये संधी जैसी सांज ।
तेवि विरुद्ध ना नीज । ज्ञाना आथि ॥ ७८ ॥
ऐसी कोण्ही येकि दशा । तिये वादु अज्ञान ऐसा ।
तिया गुंडाललिया प्रकाशा । क्षेत्रज्ञ नावं ॥ ७९ ॥
अज्ञान थोरिये आणिजे । आपणपें तरि नेणिजे ।
तें रूप जाणिजे । क्षेत्रज्ञाचें ॥ ८० ॥
हा चि उभययोगु । बुझें बाण चांगु ।
सत्तेचा नैसर्गु । स्वभाऊ हा ॥ ८१ ॥
आतां अज्ञानां सारिखें । वस्तु आपणपेयातें देखे ।
परि रूपें अनेकें । नेणों कोणें ॥ ८२ ॥

जैसा रंकु भ्रमला । ह्मणे जा रे मी राउ आलां ।
कां मूर्छीतु गेला । स्वर्गलोका ॥ ८३ ॥
तेवि लचकलिया दीठी । देखणें जें जें उठी ।
तेयां नावं सृष्टी । मी वियें गा ॥ ८४ ॥
हे चि आनी भ्रांती । प्रमेय उपलउं पुढुतीं ।
तरि तूं प्रतीती । इयाचि घेइं ॥ ८५ ॥

> **सर्वयोनिषु कौंतेय मूर्त्तयः संभवंति याः ॥**
> **तासां ब्रह्म महद्योनि रहं बीजप्रदः पिता ॥ ४ ॥**

तरि माझी घरणी । अनादि तरुणी ।
अर्वाच्य गुणीं । अविद्या पैं ॥ ८६ ॥
माझेनि चि आंगें । पहुडल्यां हे जागे ।
आणि सत्तासंभोगें । गुर्विणी होये ॥ ८७ ॥
महद्ब्रह्मउदरीं । प्राकृतें आठें विकारीं ।
गर्भाची करी । पेलोवेली ॥ ८८ ॥
इये नाहिं हें चि रूप । ठाणें हें उमप ।
निद्रितां समीप । चेंतां दूरि ॥ ८९ ॥
पैं उभयसंगु पहिलें । बुद्धित्वें उमले ।
बुद्धितत्वें भारैलें । होये मन ॥ ९० ॥
तारुण्यता मनाची । अहंकारत्व रची ।
तेणें महाभूतांची । अभिव्यक्ति होये ॥ ९१ ॥
आणि विषयइंद्रियां गोसी । स्वभावें तरि भूतांसि ।
ह्मणौनि येंति सरिसीं । त्यें हीं रूपा ॥ ९२ ॥
जालेनि विकारक्षोमें । पाठिं गुणाचेनि उभे ।
येवं संपूर्ण जे गर्भे । वाये ठाउ ॥ ९३ ॥
रुखाचा ये वांका । जैसी कां बीजकणिका ।
नीर्धि बांधे उदका । भेटलयेउ ॥ ९४ ॥

तैसी माझेनि संगें । अविद्या नाना जगें ।
आरवों लागे । आपणपां चि ॥ ९५ ॥
मग गर्भगोळा तेया । कैसी रूपसै ये आया ।
परियसैं राया । सजनाचेया ॥ ९६ ॥
पैं अंडज स्वेदज । जारज उद्बीज ।
उमटति सहज । अवेव हे ॥ ९७ ॥
व्योमवायुवसें । वांटलेनि गर्भरसें ।
मणिजु उससे । अवेवु तो ॥ ९८ ॥
पोटीं सूनि तमरजें । आगळिका तोय तेजें ।
उठितां निफजे । स्वेदज गा ॥ ९९ ॥
आपपृथ्वीउत्कर्टे । आणि तमोमात्रे निकृष्टें ।
स्थावरु उमटे । उद्बीजु हा ॥ १०० ॥
पांचां पांच विरजीं । होंति मनबुध्यादि सहजीं ।
आणि इये चि जारजीं । ऐसें जाणैं ॥ १ ॥
ऐसे हे सरळ । करचरणतळ ।
महाप्रकृति स्थूल । तें चि शिर ॥ २ ॥
प्रवृत्ती पेललें पोट । निवृत्ति ते पाठि नीट ।
सुरयोनि आंगें आठ । ऊर्धाचीं ॥ ३ ॥
कंठु उल्हासता स्वर्गु । मृत्युलोकु मध्यभागु ।
अधोदेशु चांगु । नितंबु तो ॥ ४ ॥
ऐसें लेंकरुं एक । प्रसवली हे देख ।
जेयाचे तीन्ही लोक । बाळसें गा ॥ ५ ॥
चौरासीं लक्ष यौनी । तियें कांडीं पेरी संधानी ।
वाढे प्रतिदीनी । बाळक हें ॥ ६ ॥
नाना देह अवेवीं । नामाचीं लेणीं लेववी ।
मोहो स्तनें वाढवी । नीचनवेनि ॥ ७ ॥

सृष्टी वेगळवेगळिया । त्या चि करां आंगुळिया ।
भिन्ना अभिमाना सूदलिया । मुदिया तेथ ॥ ८ ॥
हें एकलौतें चराचर । अविचारतें सुंदर ।
प्रसवौनि थोर । थोरावली ॥ ९ ॥
पैं ब्रह्मा प्रातःकाळु । विष्णु तो मध्यान्हवेळु ।
सदाशिव उवीळु । बालका येया ॥ ११० ॥
महाप्रलयसेजें । खेलौनि आलें नीजे ।
विषमज्ञानें उमजे । कल्पोदईं ॥ ११ ॥
अर्जुना इया परीं । मिथ्यादृष्टिचां घरीं ।
युगावृत्तिचीं करी । चोजवाउलें ॥ १२ ॥
संकल्पु याचा इष्टु । अहंकारु तो नीकटु ।
जैं होये तैं सेवटु । ज्ञानें येया ॥ १३ ॥
आतां असो बहू बोली । ऐसें विश्व माया व्याली ।
तेथ चांग जाली । माझी सत्ता ॥ १४ ॥
येया कारणें मी पिता । महद्ब्रह्म माता ।
अपत्य हा पांडुसुता । जगडंबरु ॥ १५ ॥
आतां शरीरे बहुतें । देखौनि न भेदें हो चित्तें ।
जें मनबुद्धिभूतें । एकें ययां ॥ १६ ॥
हांगा एकी चि देहीं । काइ आनारिसे अवेव नाहिं ।
तेवि विचित्र विश्व पाहीं । एक चि हें ॥ १७ ॥
पैं उंचा नीचा डाहालिया । विषमा वेगळालिया ।
एका चि जेवि जालिया । बीजाचिया ॥ १८ ॥
आणि संबंधु तो ही ऐसा । मृन्मयो घटु कां जैसा ।
कां पटत्व कापुसा । आंतु होये ॥ १९ ॥
नाना कल्लोलपरंपरा । संतति जैसी सागरा ।
आम्हा आणि चराचरां । तैसा पाडु ॥ १२० ॥

ह्मणौनि वन्हि ज्वाल । दोन्ही वन्ही चि केवल ।
तेवि मी गा हें सकल । समंधु वाऊ ॥ २१ ॥
जालेनि जगें मी झांकें । तरि जगत्वें कोणु फांके ।
कीलेवारि माणिकें । लोपिजे काइ ॥ २२ ॥
कां अलंकारत्व आलें । आणि सोनेपण काइ गेलें ।
किं कमलत्व फांकले— । पणें जाये ॥ २३ ॥
सांघ पां धनंजया । अवेवी अवेवीया ।
आछादिजे किं तेया । तें चि रूप ॥ २४ ॥
विरूढलेयां जोन्हला । कणिसांचां निर्वाला ।
वेचला कीं आगला । दीसतसे ॥ २५ ॥
ह्मणौनि जग परौतें । सारूनि पाहिजे मातें ।
तैसा न्हवे उखितें । आघवें चि मीं ॥ २६ ॥
हा तूं साचोकारा । निश्चयाचा खरा ।
गांठि बांध पां वीरा । जीवाचिये ॥ २७ ॥
आतां मियां मज दाविलां । शरीरीं वेगलालां ।
गुणीं मीं चि बांधलां । एसा आवडें ॥ २८ ॥
जैसें स्वप्नीं आपण । उठौनि आत्ममरण ।
भोगिजे गा जाण । कपिध्वजा ॥ २९ ॥
कां कवलातें डोले । प्रकाशूनि पीवलें ।
देखति तें हीं कले । तेयांसी चि ॥ १३० ॥
नाना सूर्य प्रकाशें । प्रकटी तें अभ्र भासे ।
तो लोपला हें इं दीसे । सूर्यें चि ॥ ३१ ॥
पैं आपणपेनि जालियां । छाया गा आपुलिया ।
भीउनि मियालियां । आवडिजे ॥ ३२ ॥
तैसीं इयें नाना देहें । दाउनि मीं नाना होयें ।
एथ ऐसा बंध आहें । तें हीं देखें ॥ ३३ ॥

बद्ध कां न बंधिजे । जाणणें मज माझें ।
हें नेणणेनिउपजे । आपुलेनि ॥ १३४ ॥

सत्वं रजस्तम इति गुणाः प्रकृतिसंभवाः ॥
निबध्नंति महाबाहो देहे देहिनमव्ययं ॥ ५ ॥

तरि कोणें गुणें कैसा । मज चि मीं बद्ध ऐसा ।
आवडे तें परियसां । अर्जुनदेवा ॥ ३५ ॥
गुण ते किंधर्म । काइ येया नाम ।
कें जाले हें वर्म । अवधारिजो ॥ ३६ ॥
तरि सत्वरजतम । तीघांसि हें चि नाम ।
आणि प्रकृति जन्म- । भूमि येयां ॥ ३७ ॥

तत्र सत्वं निर्मलत्वात्प्रकाशकमनामयं ॥
सुखसंगेन बध्नाति ज्ञानसंगेन चानघ ॥ ६ ॥

तेथ सत्व तें उत्तम । रज तें मध्यम ।
तिहिं माझि तम । सवियां धारें ॥ ३८ ॥
हें एकी चि वृत्तिचां ठांइं । त्रिगुणत्व आलें पाहीं ।
वयसात्रय देहीं । एकिं जेवि ॥ ३९ ॥
कां मीनलेनि कीडें । जवं जवं तूंक वाढे ।
तवं तवं सोनें पडे । पांचिकां कसीं ॥ १४० ॥
पैं सावधपणें जैसें । वाहविलें आलसें ।
सुषुप्ति बैसे । वणावोनि ॥ ४१ ॥
तैसी अज्ञानांगिकारें । निगाली वृत्ति विस्तारें ।
तें सत्वरजद्वारें । तम हीं होए ॥ ४२ ॥
अर्जुना गा जाण । येया नावं गुण ।
आतां दाउं खुण । बांधती ते ॥ ४३ ॥
तरि क्षेत्रज्ञदशे । आत्मा मोटका प्रवेशे ।
हें देह मी ऐसें । मुहूर्त्त करी ॥ ४४ ॥

आजन्ममरणांतीं । देहधर्मसमस्तीं ।
ममत्वाची सूती । घे ना जवं ॥ ४५ ॥
जैसें मीनाचां तोंडीं । पडे ना जवं उंडी ।
तवं गळु आसुडी । जळवारधी ॥ ४६ ॥
तेवि सत्वें लुब्धकें । सुखज्ञानाचीं पाशिकें ।
वोढिजतां खुडुके । जैसा मृगु ॥ ४७ ॥
मग ज्ञानें चडफडी । सुख वरि खुरखोडी ।
स्वयंसुख हें धाडी । हातिचें गा ॥ ४८ ॥
तेव्हलि वियामानें तोखे । लाभमात्रें हरिखे ।
मी संतुष्टु हें इं देखे । श्लाघों लागे ॥ ४९ ॥
ह्मणे भाग्य ना माझें । आजि सुखियें नाहिं दूजें ।
विकारें फुंजे । सात्विकाचेनि ॥ १५० ॥
आणि येणें हिं न सरे । लांकण लागे दुसरें ।
जें विद्वत्तेचें भरे । भूत आंगीं ॥ ५१ ॥
आपण चि ज्ञान आहे । तें गेलें हें दुःख नोहे ।
किं विषयज्ञानें होये । गगना एवडा ॥ ५२ ॥
राउ जैसा स्वप्नीं । रंकपणें रिगाला धानी ।
तो गोमटेनि एकें मानी । इंद्र ना मीं ॥ ५३ ॥
तैसें गा देहातीता । जालेयां देहवंतां ।
हों लागे पांडुसुता । बाह्यज्ञानें ॥ ५४ ॥
प्रवृत्तिशास्त्रें बुझे । यज्ञविद्या उमजे ।
किंबहुना सुजे । स्वर्गु वेरीं ॥ ५५ ॥
आणि ह्मणे आजि आन । मी वांचूनि नाहिं सज्ञान ।
चातुर्यचंद्रगगन । माझें चित्त ॥ ५६ ॥
ऐसें सत्व सुखज्ञानीं । जीवासि लाउनि कान्ही ।
बैलाची करी वानी । पांगुळाचेया ॥ ५७ ॥

रजो रागात्मकं विद्धि तृष्णासंगसमुद्भवं ॥
तन्निबध्नाति कौंतेय कर्मसंगेन देहिनं ॥ ७ ॥

आतां हा चि शरीरीं । रजें जिया परीं ।
बांधिजे तें अवधारीं । सांघिजैल ॥ ५८ ॥
हें जीवीं मोटकें रिगे । आणि कामाचां मार्गीं लागे ।
मग वारेया वलघे । तृष्णेचिया ॥ ५९ ॥
हें रज यया चि कारणें । जें जीवातें रंजौं जाणे ।
अभिलाखाचें तरुणें । सबाह्य गा ॥ १६० ॥
आबुथुनि आगियालें । वज्राग्नीतें सांदुकिलें ।
आतां बहू थेकुलें । आहे तेथ ॥ ६१ ॥
तैसी खवलली चाड । होये दुःखा सकट गोड ।
इंद्रश्री ही सांकड । गमों लागे ॥ ६२ ॥
तिया तृष्णा वाढिनलिया । मेरु ही हाता आलेयां ।
ह्मणे वलघों एकादेया । दारुणा हीं ॥ ६३ ॥
आजि असतें वेचिजैल । तरि पाहे काइ कीजैल ।
ऐसा पांगीं वडील । व्यवसाय गा ॥ ६४ ॥
जीविताची कुरवंडीं । वोवाळुं लागे कवडी ।
मानी तृणाचिया जोडी । कृतकृत्यता ॥ ६५ ॥
ह्मणे स्वर्गा हान जावें । तरि काइ तेथ खावें ।
यया लागि धांवे । याग करूं ॥ ६६ ॥
व्रता पाठिं व्रतें । आचरे इष्टापूर्त्तें ।
काम्यें वांचूनि हातें । सीवे चि ना ॥ ६७ ॥
ग्रीष्मांतिचा वारा । विसवों नेणे वीरा ।
तैसा न ह्मणे व्यापारां । राति दिऊ ॥ ६८ ॥
काइ चंचलु मासा । कामिनीकटाक्षु काइसा ।
वलला होये तैसा । वीजु नाहिं ॥ ६९ ॥

तेतुलेनि गा वेगें । स्वर्गसंसारुपांगें ।
आगी माजि रिगे । क्रियेचिया ॥ १७० ॥
ऐसा देहीं देहा वेगळा । ले तृष्णेचिया सांखळा ।
टोपु वाहे गळां । व्यापाराचा ॥ ७१ ॥
हें रजोगुणाचें दारुण । देहिं देहियासि धारण ।
परियसां विंदाण । तमाचें तें ॥ ७२ ॥

तमस्त्वज्ञानजं विद्धि मोहनं सर्वदेहिनां ॥
प्रमादालस्यनिद्राभिस्तन्निबध्नाति भारत ॥ ८ ॥

व्यवहाराचे ही डोले । मंद जेणें पडलें ।
मायारात्रिचें कालें । मेहुडें जें ॥ ७३ ॥
अज्ञानाचें जियालें । जेया येका लागलें ।
जेणें विश्व भुललें । नाचत असे ॥ ७४ ॥
अविवेकमहामंत्र । जें मौढ्यमद्याचें पात्र ।
हें असो मोहनास्त्र । जीवासि जें ॥ ७५ ॥
पार्थी तें गा तम । रचूनि ऐसें वर्म ।
चौखुरी देहात्म । मानीयातें ॥ ७६ ॥
हें ये विकरि शरीरीं । माजों लागे चराचरीं ।
आणि तेथ दुसरी । गोठी नाहिं ॥ ७७ ॥
सर्वेंद्रियां जाड्य । मना माझि मौढ्य ।
माल्हांत दार्ढ्य । आलस्याचें ॥ ७८ ॥
आंगमोडामोडी । कार्यजातां अनावडी ।
नुसंते परिवडी । जांभैयांची ॥ ७९ ॥
उघडिया चि दीठी । देखणें नाहि किरीटी ।
नालक्तिां उठी । ओह्मा ह्मणौनि ॥ १८० ॥
पडिलिये ढोंडी । कोण कानी मुरडी ।
तिया चि परिवडी । दलों नेणें ॥ ८१ ॥

पृथ्वी पाताळा जाऊ । कां आकाश वरि एऊ ।
परि उठावें ऐसा भाऊ । मनी नाहिं ॥ ८२ ॥
उचितानुचित आघवें । झासुरतां हिं जीवें ।
तेथिचा तेथ लोळावें । ऐसी मेधा ॥ ८३ ॥
उभूनि करतलें । पडिघाये कपोलें ।
पायांचें सिराळें । मांडू लागे ॥ ८४ ॥
आणि निद्राविषिं चांगु । जीवीं आथि लागु ।
झोंपि जातां स्वर्गु । वाऊ म्हणे ॥ ८५ ॥
ब्रह्मायुषां होइजे । मग निजैलेयां चि असिजे ।
हें वांचूनि दूजें । व्यसन नाहीं ॥ ८६ ॥
वाटे जातां वुगें । कल्हातां हीं डोलों लागे ।
अमृत ही परि नेघे । जरि नीद ए ॥ ८७ ॥
तेविं चि आक्रोशबळें । व्यापारें कोण्हीं वेळे ।
तरि निगाळें आंधळें । रोसें जैसें ॥ ८८ ॥
केधवां कैसें राहाटावें । कोर्णेसिं काइ बोलावें ।
हें टाकतें किं नांगवे । काहिं चि नेणे ॥ ८९ ॥
वणवा मियां आघवा । पाखें चि पूसूनु नेयावा ।
पतंगु इया हावां । घाली जेवि ॥ १९० ॥
तैसा वळघे सहसा । अकारणीं धिवंसा ।
किंबहुना ऐसा । प्रमादु रुचे ॥ ९१ ॥
एवं निद्राआलस्यप्रमादीं । तम इहिं त्रिविधिं ।
देहिं बांधे निरुपाधी । चोखटातें ॥ ९२ ॥

सत्त्वं सुखे संजयति रजः कर्मणि भारत ॥
ज्ञानमावृत्य तु तमः प्रमादे संजयत्युत ॥ ९ ॥

जैसा वन्हि काष्टीं भरे । तैं दीसे काष्टाकारें ।
व्योम घटें आवरे । तें घटाकाश ॥ ९३ ॥

नाना सरोबर भरलें । तेथ चंद्रत्व बिंबलें ।
गुणाभासिं बांधलें । ऐसें गमे ॥ ९४ ॥
परिहरौनि कफवात । जैं देहीं आटोपे पित्त ।
तैं करी संतप्त । देह जेविं ॥ ९५ ॥
कां वर्षांतिं जैसे । जीर्णौनि शीत चि दीसे ।
तेव्हलि होये हींवा ऐसें । आकाश हें ॥ ९६ ॥
नाना स्वप्न जाग्रती । लोपूनि ये सुषुप्ती ।
तै क्षणु येकु वृती । तें चि होये ॥ ९७ ॥
तैसीं रजतमें हारवी । जैं सत्व माजु मिरवी ।
तैं जीवा करत्रि ह्मणवी । सुखिया नामीं ॥ ९८ ॥
तैसें चि सत्व रज । लोपूनि तमा भोज ।
वलघे तैं सहज । प्रमादिए होए ॥ ९९ ॥

रजस्तमश्चाभिभूय सत्वं भवति भारत ॥
रजस्सत्वंतमश्चैव तमः सत्वं रजस्तथा ॥ १० ॥

तिया चि गा परिपाटी । सत्वतमातें पोटीं ।
घालूनि जेव्हां उठी । रजोगुणु ॥ २०० ॥
तेव्हलां कर्में वांचूनि काहीं । आन सौंदर चि नाहीं ।
ऐसें मानी देहीं । देहराजु ॥ १ ॥
पैं रजतमविजैयें । सत्व गा देहीं इये ।
वाढतां चिन्हिं तियें । ऐसीं होंति ॥ २ ॥

सर्वद्वारेषु देहेस्मिन्प्रकाश उपजायते ॥
ज्ञानं यदा तदा विद्याद्विवृद्धं सत्वमित्युत ॥ ११ ॥

जें प्रज्ञा आंतुलीकडे । न समांत बाहिरि बोसंडे ।
वसंतिं पद्मखंडें । द्रुति जेवि ॥ ३ ॥
सर्वेंद्रियां आंगणीं । विवेकु करी राबणी ।
साच चि करचरणीं । होंति डोळे ॥ ४ ॥

राजहंसा पुढें । चांचु वेंची आगरडे ।
तोडी जेवि झगडे । क्षीरानिराचे ॥ ५ ॥
तेवि दोषादोषविवेकीं । इंद्रियें चि होंति पारखीं ।
नियमु बा रे पाइकी । उ‌ळगे तैं ॥ ६ ॥
नाइकणें तें कानू चि वाली । न पाहाणें तें दीठी चि गाली ।
अवाच्य तें तें टाली । जीभ चि गा ॥ ७ ॥
वाती पुढां जैसें । पलों लागे कालवखें ।
निषिद्ध इंद्रियां तैसें । समोर नोहे ॥ ८ ॥
धाराधरकालें । महानदी उचंबले ।
तैसी बुद्धि पघले । शास्त्रजातीं ॥ ९ ॥
आगा पूर्णिमेचा दिसिं । चंद्रप्रभा आकाशिं ।
ज्ञानवृत्ति तैसी । फांके सेंघ ॥ २१० ॥
वासना एकावटे । प्रवृत्ति वोहटे ।
मन वावटे । सुखा वरि ॥ ११ ॥
एवं सत्व वाढे । तैं हें चिन्ह फुडें ।
आणि निधन हीं घडे । तेव्हलां जरि ॥ १२ ॥
तरि जैं चि घरिं संपत्ति । तैं चि उदार मनोवृत्ति ।
मां परत्र आणि कीर्त्ति । होये पैं गा ॥ १३ ॥
कां पाहालेनि सुयाणें । जालेयां परगुणें ।
पढियंतें ये पाहुणे । स्वर्गौनियां ॥ १४ ॥
मग गोमटेया तेया । जावलि आशे धनंजया ।
तेवि सत्वीं जाणें देहियां । कें आथि गा ॥ १५ ॥
जें परगुणीं उद्भट । घेउनि सत्व चोखट ।
नीगे सांडूनि कोंपट । भोगक्षाम हें ॥ १६ ॥
अवचटें ऐसा जो जाये । तो सत्वाचा चि नवा होये ।
किंबहुना जन्म लाहे । ज्ञानियां माझि ॥ १७ ॥

सांघ पां धनुर्द्धरा । राउ रायेपणें डोंगरा ।
गेलेया अपुरा । होये काइ ॥ १८ ॥
नातरि एथिचा दीवा । नेला सेजेया गावां ।
तो तेथ तरि पांडवा । दीपू चि किं ॥ १९ ॥
तैसी तेथ सत्वशुद्धी । आगलें ज्ञानासि उधी ।
तरंगाउं लागे बुद्धी । विवेका वरि ॥ २२० ॥
पैं महदादिपरिपाटी । विचारूनु सेवटीं ।
विचारा सकट पोटीं । जिरे जेया ॥ २१ ॥
सत्तिसां सत्तिसावें । चोविस पंचविसावें ।
तिहिं पुरौनि स्वभावें । चतुर्थ जें ॥ २२ ॥
ऐसें सर्व जें सर्वोत्तम । जालें असे सुगम ।
तेया सवें निरूपम । लाहे देह ॥ २३ ॥

लोभः प्रवृत्तिरारंभः कर्मणामशमस्पृहा ॥
रजस्येतानि जायंते विवृद्धे भरतर्षभ ॥ १२ ॥

मग इया चि परीं देख । तमसत्वा अधोमुख ।
बैसौनि जैं आगलीक । धरी रज ॥ २४ ॥
आपुलेया कार्याचा । धुमाडु गावि देहाचां ।
माजवी तैं चिन्हाचा । उदो ऐसा ॥ २५ ॥
पांजरली कां वाहुटली । करी वेगल वेटाली ।
तैसी विषइं सरली । इंद्रियां होये ॥ २६ ॥
परदारादि करावें पडे । परि विरुद्ध ऐसें नावडे ।
मन सेलियेचेनि तोंडें । सैंघ चारी ॥ २७ ॥
हा ठावो वेन्हीं लोभु । करी स्वैरत्वाचा राबु ।
वेटालितां अलाभु । तें तें उरे ॥ २८ ॥
आणि आड पडिलेयां । उधमजातां भलेतेया ।
प्रवृत्ति धनंजया । हातु न कढी ॥ २९ ॥

तेविं चि एकाधा प्रसादु । कां करावा अश्वमेधु ।
ऐसा अचाट्ट चि संदू । घेउनि उठी ॥ २३० ॥
नगरें चि रचावीं । महावनें चि लावावीं ।
जलाशयें निर्मावीं । नानाविधें ॥ ३१ ॥
ऐसैसां अफांटीं कर्मी । समारंभ-उपक्रमीं ।
आणि दृष्टादृष्टकामीं । पुरें नाहीं ॥ ३२ ॥
सागरु ही सांडी पडे । आगि न लाहे तीनि कवडे ।
ऐसें अभिलाषीं जोडे । दुर्भरत्व ॥ ३३ ॥
स्पृहा मनां पुढपुढां । आशेचा घे दवडा ।
विश्व घापे चाडा । पायां तळीं ॥ ३४ ॥
इत्यादि वाढतां रजीं । इयें चिन्हें होंति सहजीं ।
आणि ऐसेया माझि । वेचे जरि ॥ ३५ ॥
तरि आघवां इहीं । परिवारला देहीं ।
रिगे परि योनी हीं । मानुषे चि ॥ ३६ ॥
सुरुवाडेंसिं भिखारी । वसो पां राजपुरीं ।
तऱ्हीं तो काइ अवधारीं । राउ होईल ॥ ३७ ॥
बैलासि कडवाडें । हें न चुके गा फुडें ।
नेइजो पां वऱ्हाडें । भले तैसां ॥ ३८ ॥
ह्मणौनि व्यापारा हातीं । उकलु दिहा ना राती ।
तैसेयांचिये पांती । जुंपिजे तो ॥ ३९ ॥
कर्मजडांचां ठांइं । किंबहुना होये देहीं ।
जो रजोवृद्धिचां डोहीं । बुडौनि निमे ॥ २४० ॥

अप्रकाशो प्रवृत्तिश्च प्रमादो मोह एव च ॥
तमस्येतानि जायंते विवृद्धे कुरुनंदन ॥ १३ ॥

मग तैसा चि पुढुती । रजा सत्ववृत्ती ।
गीळूनि जैं ये उन्नती । तमोगुणु ॥ ४१ ॥

तैं जियें लिंगें । देहाचें सबाह्य सांचे ।
तें परियस चांगें । श्रोत्रबळें ॥ ४२ ॥
तरि ऐसें होये मन । जैसें रविचंद्रें हीन ।
रातिचें गा गगन । अवंसेचियें ॥ ४३ ॥
तैसें अंतर असोस । होये स्फूर्त्तिहीन उद्वस ।
विचाराची भास । हारपे तैं ॥ ४४ ॥
बुद्धि मेचुवे ना ढोंडी । हा ठाउ मौवाळै सांडी ।
आठउ देशधडी । जाला दीसे ॥ ४५ ॥
अविवेकाचेनि माजें । सपाई शरीर गाजे ।
एकलेनि घेपे दीजे । मौढ्यें तेथ ॥ ४६ ॥
आचारभंगाचीं हाडें । रूपति इंद्रियां पुढें ।
मरे जरि तेणें कडें । क्रिया जाये ॥ ४७ ॥
पैं आणिक ही एक दीसे । जे दुष्कृतीं चित्त उसासे ।
आंधारीं देखणें जैसें । डुडुळांचें ॥ ४८ ॥
निषिद्धाचेनि नावें । भलेतें हीं भरें हांवे ।
तिये विषिं धावे । घेंति करणें ॥ ४९ ॥
मदिरा नेघतां ढूळे । सन्निपातें विण बोले ।
निःप्रेमें चि भूले । पींसें जैसें ॥ २५० ॥
चित्त तरि गेलें आहे । परि उन्मनी ते नोहे ।
ऐसें माल्हांथिलें मोहें । माजिरेनि ॥ ५१ ॥
किंबहुना ऐसींऐसीं । चिन्हें गा तमा पासीं ।
जैं वाढे आइतिसिं । आपुलिया ॥ ५२ ॥
आणि हें चि वायप्रसंगें । मरणाचें जरि खागें ।
तरि तेतुलेन हीं निगे । तमेंसिं तो ॥ ५३ ॥
राई रायिपण बीजीं । सांटौनि आंग त्यजी ।
मग विरूढे तैं दूजी । गोठि आहे ॥ ९४ ॥

पैं होउनि दीपकलिका । एरु आगि विझो कां ।
ते लागैल तेथ असिका । तो चि आहे ॥ ५५ ॥
ह्मणौनि तमाचिये लोथे । बांधौनियां संकल्पातें ।
देह जाये मागुतें । तमाचें होये ॥ ५६ ॥
आतां काइ येणें बहुवें । तो तमोवृद्धी मृत्यु लाहे ।
तो पशु कां पक्षा होये । झाड क्रिमि ॥ ५७ ॥

यदा सत्वे प्रवृद्धे तु प्रलयं याति देहभृत् ॥
तदोत्तमविदाल्लोकानमलान्प्रतिपद्यते ॥ १४ ॥

येणें चि कारणें । जें निफजे सत्वगुणें ।
तें सुकृत ऐसें ह्मणे । श्रौतसमो ॥ ५८ ॥
ह्मणौनि तेया निर्मळ । सुखज्ञानीं सरल ।
अपूर्व एक फल । सात्विक तें ॥ ५९ ॥

रजसि प्रलयं गत्वा कर्मसंगिषु जायते ॥
तथा प्रलीनस्तमसि मूढयोनिषु जायते ॥ १५ ॥

मग राजसा क्रिया । तिया इंद्रावणी सांसिनलिया ।
जें सुखें चितारूनियां । फलति दुःखें ॥ २६० ॥
कां निंबोलियेचें पीक । वरि गोड आंतु विष ।
तैसें राजस देख । क्रियाफल ॥ ६१ ॥
तामस कर्म तेबुकें । अज्ञानफलें चि पीके ।
विषांकुर विषें । जिया परीं ॥ ६२ ॥

कर्मणः सुकृतस्याहुः सात्विकं निर्मलं फलं ॥
रजसस्तु फलं दुःखमज्ञानं तमसः फलं ॥ १६ ॥

ह्मणौनि बा रे अर्जुना । एथ सत्व चि हेतु ज्ञाना ।
जैसा कां दिना । सूर्यु हा ॥ ६३ ॥
आणि तैसें चि हें जाण । लोभासि रज कारण ।
आपुलें विस्मरण । द्वैता जेवि ॥ ६४ ॥

मोहो अज्ञाना प्रमादा । एयां मिळालेयां दोषवृंदां ।
पुडुतीं पुडुतीं प्रबुद्धा । तम चि मूळ ॥ ६५ ॥
ऐसें विचाराचां डोळां । तीन्हीं गुण हे वेळोवेळां ।
पाहिजे जैसा आवळा । तळहातिचा ॥ ६६ ॥

सत्वात्संजायते ज्ञानं रजसो लोभ एव च ॥
प्रमादमोहौ तमसो भवतोऽज्ञानमेवच ॥ १७ ॥

तवं रजतमें दोन्हीं । देखिलीं प्रौढें पतनीं ।
आणि सत्व वांचूनि नेनीं । ज्ञानाकडे ॥ ६७ ॥
ह्मणौनि सात्विकी चि वृत्तीं । एक जाले जन्मव्रती ।
सर्वत्यागें चतुर्थी । भागवत जैसे ॥ ६८ ॥
तैसे सत्वाचेनि नडनाचें । असणें जाणें तेयांचें ।
ते तनूत्यागीं स्वर्गिंचे । राये होंति ॥ ६९ ॥
इया चि परी पैं रजें । जिहिं कां जीजे मरिजे ।
तिहिं मनुष्यां होइजे । मृत्युलोकिं ॥ २७० ॥
तेथ सुखदुःखाचें खिचटें । जेविजे येकें चि ताटें ।
जेथ इये मरणवटे । पडिलें नूठी ॥ ७१ ॥
आणि तिया चि स्थिती तमीं । जे वाढौनि मोडौनि क्षमीं ।
ते घेंति नरकभूमी । मूलपत्र ॥ ७२ ॥
एवं वस्तुचिया सत्ता । त्रिगुणासि पांडुसुता ।
दाविली साकार्यता । आघवी चि हे ॥ ७३ ॥

ऊर्ध्वं गछंति सत्वस्था मध्ये तिष्टंति राजसाः ॥
जघन्यगुणवृत्तिस्था अधो गछंति तामसाः ॥ १८ ॥

वस्तु वस्तुत्वें असिकें । तें आपण चि गुणां सारिखें ।
देखौनि कार्यविशेषें । अनुकरे गा ॥ ७४ ॥
जैसें कां स्वप्नीं पारिव्राजें । जैं राऊ मी हें देखिजे ।
तैं हारि जैत होइजे । आपण चि ॥ ७५ ॥

तैसें मध्य ऊर्ध्व अध । हे जे गुणत्रिभेद ।
ते वृत्ती वांचूनि शुद्ध । वस्तु चि असे ॥ ७६ ॥
परि हे वाहणी असो । तन्हीं तुज आन न दीसो ।
परियसैं ते सांघतसों । मागिलि गोठि ॥ ७७ ॥

नान्यं गुणेभ्यः कर्त्तारं यदा द्रष्टानुपश्यति ॥
गुणेभ्यश्च परं वेत्ति मद्भावं सोधिगछति ॥ १९ ॥

तारि ऐसें निजनिजें । सामर्थ्यें तीन्हीं सहजें ।
होंति देहव्याजें । गुण चि हे गा ॥ ७८ ॥
इंधनाचेनि आकारें । अग्नि जैसा अवतरे ।
कां आवगे तरुवरें । भूमिरसु ॥ ७९ ॥
नाना दहियांचेनि मीसें । परिणामे दूध जैसें ।
कां मूर्त्त होये ऊंसें । गोडी जेवि ॥ २८० ॥
तैसें हें सांतष्करण । देह चि होंति गुण ।
ह्मणौनि बंधा कारण । घडे किर ॥ ८१ ॥
परि चोज हें धनुर्द्धरा । जें येवडां इये गुंपिरों ।
मोक्षाचा सवंसारा । गुणा न्हवे ॥ ८२ ॥
गुण आपुलालेनि धर्में । देहिचें माघुतसाउमें ।
चालितां न खोमे । गुणातीतता ॥ ८३ ॥
ऐसी मुक्ति असे सहज । आतां परियसौं तुज ।
तें तूं ज्ञाना बुझ । द्विरेफु किं ॥ ८४ ॥
आणि गुणीं गुणां जोगें । चैतन्य नोहे हें मागें ।
बोलिलें तें खागें । तेविं चि हें ॥ ८५ ॥
तरि पार्थातें ऐसें । बोधलेनि जीवें दीसे ।
स्वप्न कां जैसें । चेइलेनि ॥ ८६ ॥
नातरि आपणपें जलीं । बिंबलें तीरींहुनि कली ।
चलन होंत कल्लोळीं । अनेकधा ॥ ८७ ॥

कां नटलेनि लाघवें । नटु जैसा न झंकवे ।
तैसे गुणजात देखवे । न्हवौनियां ॥ ८८ ॥
रितुत्रय आकाशें । धरुनियां जैसें ।
नेंदिजे चि येऊं वोसें । वेगलेपणें ॥ ८९ ॥
तैसें गुणीं गुणां परौतें । जें आपणपें असे आइतें ।
तिये अहं बैसे अहंते । मूलिके चि जैं ॥ २९० ॥
तैं तेथौनि मग पातां । ह्मणे साक्षी मी अकर्त्ता ।
हे गुण चि क्रियाजाता । नियोगी ना ॥ ९१ ॥
सत्वरजतमाचां । भेदीं पसरु कर्माचा ।
होंतसे तो गुणाचा । विकारु हा ॥ ९२ ॥
एया माझि मीं ऐसा । वनीं कां वसंतु जैसा ।
वनलक्ष्मीविलासा । हेतुभूत ॥ ९३ ॥
कां तारागणीं लोपावें । सूर्यकांतें उद्दीपावें ।
कमलीं विकाशावें । जावें तमें ॥ ९४ ॥
इयें कोण्हाचीं काजें कहीं । सविता जैसीं नाहीं ।
तैसा अकर्त्ता मीं देहीं । सत्तारूपु ॥ ९५ ॥
मी दाउनि गुण देखें । गुणता हे मियां पोखे ।
एयाचेनि निःशेषें । उरे तें मीं ॥ ९६ ॥
ऐसेनि विवेकें जेया । उदो होये धनंजया ।
ये गुणातीतत्व तेया । ऊर्धपंथें ॥ ९७ ॥
आतां निर्गुण असे आणिक । तें तो जाणे हें अचूक ।
जें ज्ञान केलें ठीक । तेया चि वरि ॥ ९८ ॥
किंबहुना पांडुसुता । ऐसा तो माझिया सत्ता ।
पावे जैसी सरिता । सिंधुत्व गा ॥ ९९ ॥
नालिके वरौनु उठिला । जैसा शुकु शाखे बैसला ।
तैसा मूलअहंते ठेला । तो ह्मणौनि ॥ ३०० ॥

आगा अज्ञानांचिया नीदा । घोरतु होंता तत्वधा ।
तो.सस्वरूपिं प्रबोधा । चेइला किं ॥ १ ॥
पैं बुद्धिभेदाचा आरिसा । तेया हातूनि पडिला वीरेशा ।
ह्मणौनि प्रतिमुखाभासा । मूकला तो ॥ २ ॥
देहाभिमानाचा वारा । आतां वाजों ठेला वीरा ।
तैं एक्यवीचिसागरा । जीवेशा होये ॥ ३ ॥
ह्मणौनि मद्भावेंसिं । पाविजे तेणें सारिसिं ।
वरिषांतिं आकाशीं । घनें जेवि ॥ ४ ॥
तेवि मी होउनि निरुता । मग देहीं चि इये असतां ।
नांगवे देहसंभूतां । गुणासि तो ॥ ५ ॥
जैसा भिंगाचेनि घरें । दीपप्रकाशु नावरे ।
कां न विझे चि सागरें । वडबानलु ॥ ६ ॥
तैसा आलां गेलां गुणांचा । बोधु न मैले तेयाचा ।
तो देहीं जैसा व्योमिचा । चंद्र जळीं ॥ ७ ॥

गुणानेतानतीत्य त्रीन्देही देहसमुद्भवान् ॥
जन्ममृत्युजरादुःखैर्विमुक्तोमृतमश्नुते ॥ २० ॥

तीन्ही आपुलिया प्रौढी । देह नाचवीति बागडी ।
तो पाहों न धडी । अहंतेतें ॥ ८ ॥
हा ठाउ॰ वेन्हीं । निहटौनि गेला अंतरीं ।
आतां काइ वर्त्ते शरीरीं । कांहीं नेणे ॥ ९ ॥
सांडूनि आंगिची खोळी । सर्पु रिगालेयां पाताळीं ।
ते त्वचा कोण सांभाळी । तैसें जालें ॥ ३१० ॥
कां सोरम्यजीर्णु जैसा । आमोदु मीळौनियां आकाशा ।
माघारा कमलकोशा । ऐ चि ना ॥ ११ ॥
पैं सस्वरूपसमरसें । तेया ही गा जालें तैसें ।
तेथ किंधर्म हें ऐसें । नेणे देह ॥ १२ ॥

ह्मणौनि जन्मजरामरण । इत्यादि साई गुण ।
ते देहीं चि ठेले कारण । नाहीं तेया ॥ १३ ॥
घटाचिया खापरिया । घटाचां भागीं फोडिलेयां ।
मा आकाश आपैसेया । जालें चि असे ॥ १४ ॥
तैसी देहबुद्धि जाये । जैं आपणपें आठौ होये ।
तैं आन काहिं आहे । तें वांचूनि ॥ १५ ॥
येणें थोरें बोधलेपणें । तेया गा देहीं असणें ।
ह्मणौनि तो मी ह्मणें । गुणातीतु ॥ १६ ॥
येया देवाचेया बोला । पार्थु अति सुखावला ।
मेघें संबोखिला । मयूरु जैसा ॥ १७ ॥

अर्जुन उवाच ॥

कैर्लिंगैस्त्रीन्गुणानेतानतीतो भवति प्रभो ॥
किमाचारः कथं चैतांस्त्रीन्गुणानतिवर्त्तते ॥ २१ ॥

तेणें तोषें वीरु पूसे । जी कोणी चिन्हि तो दीसे ।
जेया माझि वसे । ऐसा बोधु ॥ १८ ॥
तो निर्गुणु काइ आचेरे । कैसेनि गुण निस्तरे ।
सांघिजो हें माहोरें । कृपेचेनि ॥ १९ ॥

श्रीभगवानुवाच ॥

प्रकाशं च प्रवृत्तिं च मोहमेव च पांडव ॥
न द्वेष्टि संप्रवृत्तानि न निवृत्तानि कांक्षति ॥ २२ ॥

येया अर्जुनाचेया प्रश्ना । तो षड्गुणाचा राणा ।
परिहारु आकर्णा । बोलतु असे ॥ ३२० ॥
ह्मणे हे पार्था तूझी नवाई । येतुलें चि पूससी काई ।
तें नावं चि तेया पाईं । साचल टकें ॥ २१ ॥

गुणातीतु जेया नावं । तो गुणाधीनु तरि न्हवे ।
मा होये तरि नांगवे । गुणा येयां ॥ २२ ॥
परि आधीनु कां नांगवे । हें चि कैसेनि जाणावें ।
गुणाचिये उरवरेवे । माझि असतां ॥ २३ ॥
हा संदेहो जरि वाहांसी । तरि सुखें पूसों लाहासि ।
परियस आतां तेयासि । रूप करुं ॥ २४ ॥
तरि रजाचेनि माजें । देहिं कर्माचें आणोजें ।
प्रवृत्ती जैं घेइजे । वेंटाळुनि ॥ २५ ॥
तैं मीं चि ना कर्मठु । ऐसा नैये श्रीमाठु ।
कां दरिद्रबुद्धी वीटु । तो ही नाहिं ॥ २६ ॥
अथवा सत्वें चि अधिकें । जैं सर्वेद्रीं ज्ञान फांके ।
तैं सुविद्यता न तोखे । उभजे ही ना ॥ २७ ॥
कां वाढिनलेनि तमें । गीलिजे मोहभ्रमें ।
तैं अज्ञानत्वें श्रमे । घेणें हिं नाहिं ॥ २८ ॥
पैं मोहाचां अवसरीं । ज्ञानाची चाड न धरी ।
ज्ञानीं कमें नादरी । होंतां ना दुःखी ॥ २९ ॥
सायंप्रातमध्यान्हा । येयां तीहीं कालांची गणना ।
नाहिं जेवि तपना । तैसा असे ॥ २३० ॥
तेया वेगळें चि काइ प्रकाशे । ज्ञानित्व येयावें असे ।
काइ जलार्णउ पाउसें । साजा होए ॥ ३१ ॥
ना प्रवर्त्तलेनि कर्में। कर्मित्व तेया कां गमे ।
सांवैं हिमवंतु हीमें। कांपे काइ ॥ ३२ ॥
नातरि मोहो आलेयां । काइ पां रुसिजैल तेया ।
हांगा आगितें उन्हालेया । जालवतसे ॥ ३३ ॥
तैसें गुणकार्य हें । आघवें आपण चि आहे ।
म्हणौनि येकैकें मोहे । ताडातोडि ॥ ३४ ॥

येवढिया गा प्रतीती । तो देहा आला असे वस्ती ।
वाटे जातां गुंती । माझि जैसा ॥ ३५ ॥

उदासीनवदासीनो गुणैर्यो न विचाल्यते ॥
गुणा वर्त्तंत इत्येवं योवतिष्ठति नेंगते ॥ २३ ॥

तो जीणता ना हारवी । तैसा गुण न्हवे ना करवी ।
जैसी कां सोणवी । संग्रामीं तैसा ॥ ३६ ॥
आणि गुणाचां यावाजावा । टले चले ना पांडवा ।
मृगजलाचा हेलावा । मेरु जैसा ॥ ३७ ॥
हें बहू काइ बोलिजे । व्योमें वारेनि न वचिजे ।
कां सूर्यु न गिलिजे । अंधकारें ॥ ३८ ॥
स्वप्न गा जेया परीं । जागतेयातें न सिंतरी ।
गुणिं तैसा अवधारीं । न चलिजे तो ॥ ३९ ॥
गुणा किर नातुडे । परि दूरौनि पाहे जैं कोडें ।
तैं गुण द्रेखे सांघडे । सभ्यु जैसा ॥ ३४० ॥
सत्वधर्म सात्विकीं । रज तें रजोविशेषीं ।
तम मोहादिकीं । वर्त्तत असे ॥ ४१ ॥
परि माझिया सत्ता । इया गुणक्रिया समस्ता ।
हें फुडें जाणे सविता । लौकिका जेवि ॥ ४२ ॥
समुद्र चि भरति । सोमकांत चि द्रवति ।
कुमुदें पसरति । चंद्रु तो उगा ॥ ४३ ॥
कां वारा चि वाजे वीझे । गगनें निश्चलां असिजे ।
तैसा गुणाचिये गजबजे । डोले ना जो ॥ ४४ ॥

समदुःखसुखः स्वस्थः समलोष्टाश्मकांचनः ॥
तुल्यप्रियाप्रियो धीरस्तुल्यनिंदात्मसंस्तुतिः ॥ २४ ॥

अर्जुना येणें लक्षणें । तो गुणातीतु गा जाणणें ।
परिस आतां आचरणें । तेयाचि तियें ॥ ४५ ॥

तरि वस्त्रासि पाठीपोटीं । नाहिं सूत वांचूनि किरीटी ।
तैसेनि सुये दीठी । चराचरां ॥ ४६ ॥
म्हणौनि सुखदुःखा सरिसें । कांटाळें आचरे ऐसें ।
रिपुभक्तां जैसें । हरिचें देणें ॥ ४७ ॥
यन्हविं तऱ्हीं साहाजें । सुखदुःख तैं चि व्यंजे ।
देहजळीं होइजे । मासळी जैसी ॥ ४८ ॥
आतां तें तवं तेणें सांडिलें । आहे सस्वरूपें चि मांडिलें ।
सस्यांतीं निवडिलें । बीज जैसें ॥ ४९ ॥
कां ओघु सांडूनि गंगा । रिगाली समुद्राचेया आंगा ।
ते निस्तरे लगबगा । खळाळांची ॥ ३५० ॥
तेवि आपणपें चि जेया । वास्ति जाली गा धनंजया ।
तेया देहीं आपैसेया । सुख तैसें दुःख ॥ ५१ ॥
रात्रि तैसें पाहालें । हें धारणा जेवि एक जालें ।
आत्मारामा देहा आलें । द्वंद्व तैसें ॥ ५२ ॥
पैं निद्रिताचेनि आंगेंसिं । सांपु तैसी उर्वशी ।
तेवि स्वरूपस्था सरिसीं । देहीं द्वंद्वें ॥ ५३ ॥
म्हणौनि तेयाचां ठांइं । सेणां सोनेयां विशेषु नाहिं ।
रत्ना गुंडेया काहिं । नेणिजे भेदु ॥ ५४ ॥
घरा येओ पां स्वर्गु । कां वरिपडो वाघु ।
परि आत्मबुद्धिसंभोगु । विरसु नोहे ॥ ५५ ॥
निवटलें नुपडुडे । जळिनलें न विरुढे ।
साम्यबुद्धि न मोडे । तिया परीं ॥ ५६ ॥
हा ब्रह्मा ऐसेनिं स्तुतिजो । कां नीचु म्हणौनि निंदिजो ।
परि नेणे जळों विझों । राख जैसी ॥ ५७ ॥
तैसा निंदा आणि स्तुती । नैये कोण्ही चि व्यक्ती ।
नाहिं आंधारेया वाती । सूर्यी रूप ॥ ५८ ॥

मानापमानयोस्तुल्यस्तुल्यो मित्रारिपक्षयोः ॥
सर्वारंभपरित्यागी गुणातीतः स उच्यते ॥ २५ ॥

ईश्वरबुद्धी पूजिला । चोरु ह्मणौनि गाजिला ।
वृषगजीं वेढ्ढिला । केला राउ ॥ ५९ ॥
सुन्हृद पासिं आले । अथवा वैरी वर जाले ।
परि नेणे रात्रि पाहलें ॥ तेज जेवि ॥ ३६० ॥
षडरितू येतां आकाशें । लिंपिजे चि ना जैसें ।
तेवि वैषम्य मानसें । जाणिजे चि नां ॥ ६१ ॥
आणिकु ही येकु पाहीं । आचारु तेयाचां ठांइं ।
तरि व्यापारां नाहीं । जालें दीसे ॥ ६२ ॥
सर्वारंभा उटकलें । प्रवृत्तिचें तेथ मावलें ।
जलति कां कर्मफलें । तें तें चि योजी ॥ ६३ ॥
दृष्टादृष्टाचेनि नांवें । भाउ चि जीविं नुगवे ।
सेविजे स्वभावें । पैं तें होये ॥ ६४ ॥
सुखा ना सीणु नेणे । पाखाणु जेणें मानें ।
तैसी सांडिमांडि मनें । वर्जिली असे ॥ ६५ ॥
आतां केती हा चि विस्तारु । जाणे ऐसा आचारु ।
तेयातें तो चि साचारु । गुणातीतु ॥ ६६ ॥
गुणातें अतिक्रमणें । घडे उपायें जेणें ।
तो आतां आइक ह्मणे । कृष्णनाथु ॥ ६७ ॥

मां च योऽव्यभिचारेण भक्तियोगेन सेवते ॥
स गुणान्समतीत्यैतान्ब्रह्मभूयाय कल्पते ॥ २६ ॥

तरि व्यभिचाररहितें । भक्तियोगें मातें ।
सेवी तो गुणातें । जाकलूं सके ॥ ६८ ॥
परि कोणु मी कैसी भक्ति । व्यभिचारा काइ व्यक्ति ।
हे आघवी चि निरुति । होआवी लागे ॥ ६९ ॥

तरि पार्था परियसां । मीं तवं एथ ऐसा ।
रत्नीं कीळाउ जैसा । रत्न चि तो ॥ ३७० ॥
कां द्रवपण चि नीर । अवकाशु चि अंबर ।
गोडी ते चि साकर । दोनि नाहिं ॥ ७१ ॥
वन्हि ते चि जाळ । दळा चि नावं कमळ ।
रूंखु ते चि डाहाळ- । फळादिक ॥ ७२ ॥
आगा हींवं आळिखलें । तें हिमवंतु जेवि जालें ।
नाना दूध मुरालें । दध्याकारें ॥ ७३ ॥
तैसें विश्व एणें नावें । हें मिं चि पैं आघवें ।
आतां चंद्रबिंब सोलावें । न लगे जेवि ॥ ७४ ॥
घृताचें थिंनलेपण । न मोडितां घृत चि जाण ।
कां नाटितां कांकण । सोनें चि तें ॥ ७५ ॥
नुकलितां पटु । तंतू चि आहे स्पष्टु ।
नवा विरचता घटु । पृथ्वी न्हवे ॥ ७६ ॥
ह्मणौनि विश्वपण जावें । मग मातें वेयावें ।
तैसा न्हवे आघवें । सकट चि मीं ॥ ७७ ॥
ऐसेनि मातें जाणिजे । तैं जाणीवभक्ति ह्मणिजे ।
एथ भेदु काहिं देखिजे । व्यभिचारु तो ॥ ७८ ॥
येया कारणें भेदातें । सांडूनि अखंडें चित्तें ।
आपणेयां सकट मातें । जाणावें गा ॥ ७९ ॥
पार्था सोनेयां टीक । सोनां चि लागली देख ।
तैसें आपणपें आणिक । मानावें ना ॥ ३८० ॥
तेजाचा तेजौनि निगाला । परि तेजीं असे लागला ।
तेया रश्मी ऐसा भला । बोधु होआवा ॥ ८१ ॥
पैं परिमाणु भूतळीं । हिमकणु हिमाचळीं ।
मज माझि निहाळीं । आहे तैसें ॥ ८२ ॥

हो कां तरंगु लाहानु । परि सिंधुसिं नाहिं भिनु ।
तैसा ईश्वरीं मीं आनु । नोहें चि नां ॥ ८३ ॥
ऐसेनि गा समरसें । दृष्टि जैं उल्हासे ।
ते पैं भक्ति ऐसें । आह्मि ह्मणों ॥ ८४ ॥
आणि ज्ञानाचें चांगावें । इये चि दृष्टी नावें ।
योगाचें हिं आघवें । सर्वस्व हें ॥ ८५ ॥
सिंधू आणि जलधरा । माझि लागलिया जेवि धारा ।
तैसी वृत्ति वीरा । प्रवर्त्ते ते ॥ ८६ ॥
कां कुहेंसि आकाशा । तोंडिं सांदा नाहिं जैसा ।
तो परमरसु तैसा । एकवटे ॥ ८७ ॥
पैं प्रतिबिंबौनि बिंब वेरीं । प्रभेची जैसी उजिरी ।
ते सोहंवृत्ति अवधारीं । तैसी होये ॥ ८८ ॥
ऐसेनि मग परस्परें । ते सोहंदृष्टि जैं अवतरे ।
तैं तिये ही सकट सरे । आपैसेया ॥ ८९ ॥
जैसा सैंधवाचा रवा । सिंधू माझि पांडवा ।
विराळेयां विरावा । हें इं ठाके ॥ ३९० ॥
नातरि जाळुनि तृण । वन्हि वीझे आपण ।
तैसें भेदु नासूनि जाण । ज्ञान घडे ॥ ९१ ॥
माझें पैलपण जाये । भक्तु हें अइल ठाए ॥
अनादि ऐक्य जें आहे । तें चि निवडे ॥ ९२ ॥
आतां गुणातीतु तें किरीटी । जाण इया न्हवंति गोठी ।
जें एकपणा ही मीठी । पडों सरली ॥ ९३ ॥
किंबहुना ऐसी दशा । तें ब्रह्मत्व गा सुदंसा ।
हें तो पावे जो ऐसा । मातें भजे ॥ ९४ ॥
पुडुतीं इहीं लिंगीं । भक्तु जो माझा जगीं ।
हे ब्रह्मता तेया लागिं । पतिव्रता ॥ ९५ ॥

जैसें गंगेचेनि ओघें । ढळमळीत जें निगे ।
सिंधुपद तेया जोगें । आन नाहीं ॥ ९६ ॥
तैसा ज्ञानाचिये दीठी । जो मातें सेवी किरीटी ।
इये ब्रह्मतेचां मुगुटीं । चूडारत्न तो ॥ ९७ ॥
येया ब्रह्मत्वासी चि पार्था । सायुज्य ऐसी व्यवस्था ।
येया चि नावं चौथा । पुरुषार्थु गा ॥ ९८ ॥
परि माझें आराधन । ब्रह्मत्वीं होये सोपान ।
येथ मीं हान साधन । गमैल हें ॥ ९९ ॥

ब्रह्मणो हि प्रतिष्ठाहममृतस्याव्ययस्य च ॥
शाश्वतस्य च धर्मस्य सुखस्यैकांतिकस्य च ॥ २७ ॥

तरि ज्ञनें ऐसें । तूझां चित्तीं प्रवेशे ।
पैं ब्रह्म आन असे । मीं वांचूनि ॥ ४०० ॥
पैं मंडळ आणि चंद्रमा । दोनि न्हवति सुवर्मा ।
तैसा मज आणि ब्रह्मा । भेदु नाहीं ॥ १ ॥
आगा नित्य जें निष्कंप । अनव्रत धर्मरूप ।
सुख जें उमप । अद्वैत जें ॥ २ ॥
विवेकु आपुलें काम । सांड्डनि ठाकिजे धाम ।
तें निकर्षाचें निःसीम । किंबहुना मीं ॥ ३ ॥
ऐसेंऐसें हें अवधारां । अनन्याचा तो सोयरा ।
सांघतसे धनुर्द्धरा । पार्थासि ॥ ४ ॥
तेथ धृतराष्ट्रु ह्मणे । संजया हें तूतें कवणें ।
पूसिलें पैं वायाणें । कां गा बोलिलासि ॥ ५ ॥
माझी अवसरचिंता फेडीं । सांघें विजयाची गुढी ।
तवं येरु ह्मणे सांडीं । हे गोठि आतां ॥ ६ ॥
संजया विस्मयो मानसीं । मग आहा करुनि स्वशरीरेंसिं ।
ह्मणे कैसा पैं देवेंसीं । द्वेषु एया ॥ ७ ॥

तऱ्हीं कृपाळु तो तुष्टो । विवेकु यया घोंटो ।
मोहाचा फीटो । माहारोगु ॥ ८ ॥

संजया ऐसें चिंतितां । संवादु तो चि भावितां ।
हर्षाचा येंतु चित्ता । महापूरु ॥ ९ ॥
ह्मणौनि आतां तेणें । उत्साहाचेनि अवतरणें ।
श्रीकृष्णाचें बोलणें । सांघिजैल तेया ॥ ४१० ॥
तेयां अक्षरां आंतूलु भाॐ । पाववीन मी तुमचा ठाॐ ।
आइकां ह्मणे ज्ञानदेॐ । निवृत्तिचा ॥ ४११ ॥

ॐ तत्सदिति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां
योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे **गुणत्रयविभाग-**
योगो नाम चतुर्दशोध्यायः ।

श्रीकृष्णे सर्वात्मनीश्वरेर्पणमस्तु ॥

ज्ञानेश्वरी

अध्याय पंधरावा

श्रीगणेशायनमः ॥

आतां हृदय हें आपुलें । चौफळौनि भलें ।
वरि बैसउं पाउलें । श्रीगुरुचीं ॥ १ ॥
ऐक्यभावाची आंजुलि । सर्वेंद्रियकुड्मलि ।
भरौनि पुण्यांजलि । अर्घ्यु देऊं ॥ २ ॥
अनन्योदकधुवट । वासना जे तन्निष्ठ ।
तें लागलेंसे अबोट । चंदनाचें ॥ ३ ॥
प्रेमाचेनि भांगारें । निर्वाळूनि नेपुरें ।
लेवउं सुकुमारें । पदें तियें ॥ ४ ॥
घनावलि आवडी । अव्यभिचारें चोखडीं ।
तियें घालूं जोडीं । आंगुलिया ॥ ५ ॥
आनंदमोदबहल । सात्विकाचें मुकुल ।
तें उमललें अष्टदल । ठेउं वरि ॥ ६ ॥
तेथ अहंधूपु जाळूं । सोहंतेजें ओवाळूं ।
सामरस्य पोटाळूं । निरंतर ॥ ७ ॥
माझि तनु आणि प्राण । इया दोन्ही पाउवां लेवउं श्रीचरण ।
करूं भोगमोक्षीं निंबलोण । पायां तेयां ॥ ८ ॥

इया गुरुचरणसेवा । हों पात्र तेया दैवा ।
जें सकलार्थाचा मेळावा । पाटु बांधों ॥ ९ ॥
ब्रह्मिचें विसवणें वेन्हीं । उन्मेखु लाहे उजरि ।
जें वाचेतें इयें करि । सुधासिंधु ॥ १० ॥
पूर्णचंद्राचां कांडि । वक्तृत्वा घापे कुरोंडी ।
तैसी आणी गोडी । अक्षरांतें ॥ ११ ॥
सूर्यें अधिष्ठिली प्राची । जगा राणिवं दे प्रकाशाची ।
तैसी वाचा श्रोतेयां ज्ञानाची । दिवाळि करी ॥ १२ ॥
नादब्रह्म खुजें । कैवल्य हिं तैसें न सजे ।
ऐसा बोलु देखिजे । जेणें दैवें ॥ १३ ॥
श्रवणसुखाचां मांडविं । विश्व भोगवी माधवी ।
तैसी सांसिनली बरवी । वाचावेली ॥ १४ ॥
ठाउ न पवतां जेयाचा । मनेंसिं मुरडली वाचा ।
तो देउ होये शब्दाचा । चमत्कारु ॥ १५ ॥
जें ज्ञानासि न चोजवें । ध्यानासि हिं नागवे ।
तें अगोचर फांवे । वोवी माझि ॥ १६ ॥
एव्हडें एक सौभग । बळघे वाचेचें आंग ।
गुरुपदपद्मपराग । लाहे जैं कां ॥ १७ ॥
तरि बहू बोलों काइ । आजि तें अना ठांइं ।
मातें वांचूनि नाहिं । ज्ञानदेउ ह्मणे ॥ १८ ॥
जें तान्हेनि मियां अपत्यें । आणि माझें गुरु एकलौतें ।
ह्मणौनि कृपेसिं एकहातें । जालें तिये ॥ १९ ॥
पाहा पां भरोवरी आघवी । मेहु चातकासि रिचवी ।
मज लागि गोसांवीं । तैसें केलें ॥ २० ॥
ह्मणौनि रिकामें तोंड । करुं गेलें बडबड ।
किं गीता ऐसें गोड । आंतुडलें ॥ २१ ॥

होए अदृष्ट आपैतें । तें वाद्ध चि रत्नें परौतें ।
उजू आउख तें मारितें । लोभु करी ॥ २२ ॥
आधर्णि घातले हरल । होंति अमृताचे तांदुल ।
जरि भुकेची राखे वेल । जगन्नाथु ॥ २३ ॥
तिया परी गुरु । करिति जैं अंगीकारु ।
तैं होउनि ठाके सर्वसारु । मोक्षमयु ॥ २४ ॥
पाहा पां काइ नारायणें । तेयां पांडवांचें ऊणें ।
कीजे चि ना पुराणें । विश्ववंद्यें ॥ २५ ॥
तैसें श्रीनिवृत्तिराजें । अज्ञानपण हें माझें ।
आणिलें वोजे । ज्ञानाचिये ॥ २६ ॥
पारि असो हें आतां । प्रेम रुळतसे बोलतां ।
कें गुरुगौरवु वर्णितां । उन्मेखु आथि ॥ २७ ॥
आतां तेणें चि पसायें । तुझां संताचे पाये ।
बोलगैन मीं अभिप्रायें । गीतेचेनि ॥ २८ ॥
तरि तो चि प्रस्तुतिं । चौदावेया अध्यायाचां अंतीं ।
निर्णयो कैवल्यपती । ऐसा केला ॥ २९ ॥
जें ज्ञान जेयाचां हातिं । तो चि समर्थु मुक्ती ।
जैसा शतमखु संपत्ती । स्वर्गींचिये ॥ ३० ॥
कां शत एक जन्मां । जो जन्मौनि वाह्यकर्मा ।
करी तो चि ब्रह्मा । आनु नोहे ॥ ३१ ॥
नाना सूर्याचा प्रकाशु । लाहे जेविं डोळसु ।
तैं ज्ञानें चि सौरसु । मोक्षाचा तो ॥ ३२ ॥
तरि यया चि ज्ञाना लागि । कव्हणी पां योग्यता आंगिं ।
हें पांतां जगिं । देखिला एकु ॥ ३३ ॥
जेविं पातालिंचें घन । दावी किर अंजन ।
परि होआवे लोचन । पायलाचे ॥ ३४ ॥

तैसें मोक्षु देईल ज्ञान । एथ किर नाहिं आन ।
परि तें चि धारे ऐसें मन । शुद्ध होआवें ॥ ३५ ॥
तारि विरक्तु वांचूनि कें हीं । ज्ञानासि तगणें नाहिं ।
हें विचारुनि ठांइं । ठेविलें देवें ॥ ३६ ॥
आतां विरक्तिची कव्हणी परी । जे एउनि मनातें वरी ।
हें इं सर्वज्ञें श्रीहरी । देखिलें असे ॥ ३७ ॥
जैं विषें रांधिली रसोये । जेवणारा ठाउवें होए ।
तैं ताट सांडूनि जाए । जिया परी ॥ ३८ ॥
तैसी संसारा एया समस्ता । जाणवे जैं अनित्यता ।
तैं वैराग्य दवडितां । पाठी लागे ॥ ३९ ॥
आतां अनित्यत्व कैसें । तें चि रुखाकारें मिसें ।
साधिजत असे विश्वेशें । पंचदशीं ॥ ४० ॥

श्रीभगवानुवाच ॥

ऊर्ध्वमूलमधः शाखमश्वत्थं प्राहुरव्ययं ॥
छंदांसि यस्य पर्णानि यस्तं वेद स सर्ववित् ॥ १ ॥

उपडिलें कवतिकें । झाड येरी मोहरा ठाके ।
तें वेगें जैसें सूके । तैसें हें न्हवे ॥ ४१ ॥
इया एकी परी । रूपकाचिया कुसरी ।
सारितसे वारी । संसाराची ॥ ४२ ॥
करनु संसारु वाउ । स्वरूपिं अहंते ठाउ ।
होआवेआ अध्यायो । पंधरावा हा ॥ ४३ ॥
आतां हें चि आघवें । ग्रंथगर्भिचें सांघावें ।
उपलविलें जीवें । आकर्णिजो ॥ ४४ ॥
तन्हि महानंदसमुद्रु । जो पूर्णु पूर्णिमाचंद्रु ।
तो द्वारकेचा नरेंद्रु । ऐसें ह्मणे ॥ ४५ ॥

भागा पैं पांडुकुवंरा । एतां स्वरूपाचआ घरा ।
करीतुसे आडवारा । विश्वाभासु जो ॥ ४६ ॥
तो हा जगडंबरु । न्हवे एथ सवंसारु ।
हा जाणैं महातरु । थांवला असे ॥ ४७ ॥
परि एरां सुखां सारिखा । तळिं मूळें वारि शाखा ।
तैसा न्हवे ह्मणौनु लेखा । नैए कव्हणा ॥ ४८ ॥
आगी कां कुन्हाडी । होए रिगावा जरि बुडिं ।
तरि हो कां भले तेव्हडी । वरिचिली वाढि ॥ ४९ ॥
जे तूटलेया मूळा पासिं । उलंडैल शाकांसिं ।
तरि तैसी गोठि काइसी । हा सोहपा नोहे ॥ ५० ॥
अर्जुना हें कवतिक । सांघतां असे अलौलिक ।
जें वाढि अधोमुख । रुखा एया ॥ ५१ ॥
जैसा भानु उंची नेणों कें । रश्मिजाळ तार्ळि फांके ।
सवंसारु हें कावरुखें । झाड तैसें ॥ ५२ ॥
आणि आथिनाथि तेतुकें । रुंधलें एणें चि एकें ।
कल्पान्तिचेन उदकें । व्योम जैसें ॥ ५३ ॥
कां रविचां अस्तमानीं । अंधारेन कोंदें रजनी ।
तैसा हा चि गगनीं । मांडला असे ॥ ५४ ॥
एया फळ ना चुंबितां । फुळ ना तुरुंबितां ।
जें काहिं पांडुसुता । तें रुख चि हा ॥ ५५ ॥
हा ऊर्ध्वमूळ आहे । परि उन्मळला नोहे ।
एणें चि हा होये । शाड्वुळु गा ॥ ५६ ॥
आणि ऊर्ध्वमूळ ऐसें । निगदिलें कीरु असे ।
परि अधिं हीं असोसें । मूळ यया ॥ ५७ ॥
पैं बल्लचेन महामारी । पिंपळावडाचिया परी ।
जेवि पारंबियां माझारि । डाहाळिया ॥ ५८ ॥

तेवि गा धनंजया । संसारतरू यया ।
अधीं चि आथि खांदिया । हें ई नाहिं ॥ ५९ ॥
तरि ऊर्ध्वी हि कडे । शाखांचे मांदोडे ।
दीसताति अपाडें । सांम्निनले ॥ ६० ॥
जालें गगन चि पां वेलिये । कां वारा मांडला रुखाचेनि आयें
नाना अवस्थे त्राये । उदैला असे ॥ ६१ ॥
ऐसा हा एकु । विश्वाकारु विटंकु ।
उदैला जाणें रूखु । उर्धमूलु ॥ ६२ ॥
आतां उर्ध येया कोण । तेथ मूळ तें किंलक्षण ।
कां अधोमुखपणेन । शाखा कैसिया ॥ ६३ ॥
अथवा द्रुमा एया । अर्धि जिया मूळिया ।
तिया कोण्ही कैसिया । उर्ध शाखा ॥ ६४ ॥
आणि अश्वत्थु ऐसी । प्रसिद्धि काइसी ।
आत्मविद्विलासीं । निर्णो केला ॥ ६५ ॥
हें आघवें चिं बरवें । तूम्नियें प्रतीती फावें ।
तैसेनि सांघों सोळिवें । विन्यासें गा ॥ ६६ ॥
पारि आइकैं सूभगा । हा प्रसंगु तुज चि जोगा ।
कान चि करीं सर्वांगां । हियें आथिलेयां ॥ ६७ ॥
ऐसें प्रेमरसें सुरफुरें । बोलिलें जवं यादवेश्वरें ।
तवं अवधान अर्जुनाकारें । मूर्त्त जालें ॥ ६८ ॥
देउ निरोपीति तें थेकुलें । येसणें श्रोतेपण फांकलें ।
जैसें आकाशें खेंव पसरिलें । दाहिं दिशीं ॥ ६९ ॥
श्रीकृष्णसूक्तिसागरा । तो अगस्ति चि पां दूसरा ।
ह्मणौनि घोंटु भरुं पाहे एकसरा । आघवेयाचा ॥ ७० ॥
ऐसी सोये संडौनु खवळली । आवडि अर्जुनि देवें देखिली ।
तेथ जाकेन सुखें केली । कुरौंडि तेया ॥ ७१ ॥

मग ह्मणे धनंजया । तें उर्ध गा तरु येया ।
येणें रुखें चि कां जेया । ऊर्ध्वत्व गमे ॥ ७२ ॥
यन्हविं मध्योर्धअधें । हें नाहिं जेथ भेद ।
अद्वयेंसिं एकवद । जिये ठांइं ॥ ७३ ॥
जो नाइकिजता नादु । जो असौरभ्यमकरंदु ।
जो आंगाथिला आनंदु । सुरतें विण ॥ ७४ ॥
जेया जें अन्हां परौतें । जेया जें पुढां माघौतें ।
दिसतेन विण दिसतें । अदृश्य जें ॥ ७५ ॥
उपाधिचा दूसरा । घालितां उंपासिरा ।
नावां रूपा सवंसारा । नां होए जेया ॥ ७६ ॥
ज्ञातृज्ञेयविहीन । नसुधें चि जें ज्ञान ।
सुखा भरलें गगन । गांळिवं जें ॥ ७७ ॥
ऐसी वस्तु जे साचे । ते उर्ध गा एया तरुचें ।
तेथें आर घेणें मूलाचें । तें एेसें असे ॥ ७८ ॥
तन्हीं माया ऐसी ख्याति । नसती च यया आथि ।
कां वांझेची संतती । वानों ए जैसी ॥ ७९ ॥
तैसी संत ना असंत होए । जे विचाराचें नावं न साहे ।
ऐसिया परी आहे । अनादि ह्मणति ॥ ८० ॥
जे भवद्रुमबीजिका । प्रपंचाची भूमिका ।
विपरीतज्ञानदीपिका । सांचली जे ॥ ८१ ॥
जे नानाशशक्तिची मांदुस । जे जगद्भ्रमाचें आकाश ।
जे आकारजाताचें दुस । घेडी केली ॥ ८२ ॥
ते माया वस्तुचां ठांइं । असे जैसेनि नाहिं ।
मग वस्तुप्रभा चि पाहिं । प्रकट होए ॥ ८३ ॥
जेन्हविं आपणयां आली नींद । करी आपणपें जेवि मुग्ध ।
कां काजळि आणि मंद । प्रभा दिविं ॥ ८४ ॥

स्वप्नि प्रिया पुढां तरुणांगी । निदेली चेवउनि वेगिं ।
आलंगितेन विण अलंगी । सकाम करीं ॥ ८५ ॥
तैसी स्वरूपिं जाली माया । आणि स्वरूप नेणणें धनंजया ।
ते चि तरु यथा । मूल पहिलें ॥ ८६ ॥
वस्तूसि आपुला जो अबोधु । तो उर्धि आठुलैजे कंदु ।
वेदांतिं हिं हा प्रसिद्धु । बीजभाउ ॥ ८७ ॥
घन अज्ञान सुषुप्ति । तो बीजांकुरभाउ ह्मणति ।
एर स्वप्न हान जागृति । फलभावो तेयाचा ॥ ८८ ॥
ऐसिया इया वेदांतिं । निरूपणभाषाप्रतीति ।
परि ते असो प्रस्तुतिं । अज्ञान मूल ॥ ८९ ॥
तें ऊर्द्धि आत्मा निर्मलें । अधोर्द्ध सूचीति मूलें ।
बलिया बांधौनि आलें । मायायोगाचे ॥ ९० ॥
मग अधमूलासि देहांतरें । उठति जियें अपारें ।
तें चौंपासिं घेउनु अगारें । खालाविति ॥ ९१ ॥
ऐसें भवद्रुमाचें मूल । हें ऊर्द्धि करी बल ।
मग अणियांचे बेंबल । अधीं चि दावी ॥ ९२ ॥
तेथ चिद्वृत्ति पहिलें । महातत्व उमललें ।
तें मान वाल्हेंदुल्हें । एक निगे ॥ ९३ ॥
मग सत्वरजतमात्मकु । त्रिविधु अहंकारु जो एकु ।
तो तिवना अधोमुखु । डिरु फुटे ॥ ९४ ॥
तो बुद्धिची घेउनि आगारी । भेदाची वृत्ति करी ।
तेथ मनाची डाल धरी । साजेपणें ॥ ९५ ॥
ऐसा मूलाचिया गाढिका । विकल्परस कोंवलिका ।
चित्तचतुष्टय डाहालिका । कोंभैजे तो ॥ ९६ ॥
मग आकाश वायु द्योतक । आप पृथ्वी हे पांचै फोंक ।
महाभूतांचें सारोक । सरले होंति ॥ ९७ ॥

तैसीं चि श्रोत्रादितन्मात्रें । तियें आंगवसा गर्भपत्रें ।
लुललुलितें विचित्रें । उमलती गा ॥ ९८ ॥
तेथ शद्बांकुर वरिपडी । श्रोत्रां वाढि देव्हडि ।
होंता करिती कांडीं । आकांक्षेचो ॥ ९९ ॥
आंगत्वचेचे वेलपालव । स्पर्शांकुरिं घेति धांव ।
तेथ बांबल पडे अभिनव । विकाराचें ॥ १०० ॥
पाठिं रूपपत्रपेलोवेलिं । चक्षु लांब तें कांडें बुद्धि घाली ।
तेव्हलिं व्यामोहता भली । पाल्हेली जाए ॥ १ ॥
आणि रसाचे आंगवसे । वाढतां वेगें बहुवसें ।
जिव्हे आर्तिचीं असोसें । निगति बेचें ॥ २ ॥
तैसिं चि कोंभैलेन गंधें । घ्राणाची डिरि थांऊं बांधे ।
तेथ तलु घे सानंदें । प्रलोभाचा ॥ ३ ॥
एवं महदहंबुद्धि । मनें महाभूतसमृद्धि ।
इया संसाराचिया अवधी । सासन जें ॥ ४ ॥
किंबहुना इहिं आठें । आंगिं अधिक हा फांटे ।
परि सिंपी चि एव्हडें उमटे । रूपें जेवि ॥ ५ ॥
कां समुद्राचेनि पैसारें । वरि तरंगता आसारे ।
तैसें ब्रह्म चि होये वृक्षाकारें । अज्ञानमूल ॥ ६ ॥
आतां ययाचा हा विस्तारु । हा चि यया पैसारु ।
जैसा आपणपें स्वप्निं परिवारु । ऐकाकिया ॥ ७ ॥
पारि तें असो हें ऐसें । काबरें झाड उससे ।
यया महदादि हे आरवसें । अधोशाखा ॥ ८ ॥
आणि अश्वत्थु ऐसें ययातें । ह्मणति जे जाणते ।
तें हिं परिस हो येथें । सांविजैल ॥ ९ ॥
तारि अश्वत्थु ह्मणिजे उखा । तवं वरि एकसारिखा ।
नाहिं निर्वाहो यया रुखा । प्रपंचरूपासि ॥ ११० ॥

जैसा न लोटतां क्षणु । मेघु होए नानावर्णु ।
कां विजु नसे संपूर्णु । निमेषु भरि ॥ ११ ॥
ना कांपतेया पद्मदला । वरिला बैसका नाहिं जला ।
कां चित्त जैसें व्याकुला । माणुसाचें ॥ १२ ॥
तैसी ययाची स्थिती । नासत जाये क्षणा प्रति ।
ह्मणौनि ययातें ह्मणति । अश्वत्थु गा ॥ १३ ॥
आणि अश्वत्थु एणें नावें । पिंपलु ह्मणति स्वभावें ।
परि तो अभिप्राऊ नोहे । श्रीहरिचा ॥ १४ ॥
यन्हविं पिंपलु घडतां विखिं । मियां गति देखिली नीकी ।
परि तें असो काइ लौकिकिं । हेतु काज ॥ १५ ॥
ह्मणौनु हा प्रस्तुतु । अलौकिकु परियसां ग्रंथु ।
तरि क्षणिकत्वें चि अश्वत्थु । बोलिजे हा ॥ १६ ॥
आणिक हिं एकु थोरु । यया अव्ययत्वाचा डगरु ।
आथि परि तो भीतरु । ऐसा असे ॥ १७ ॥
जैसा मेघांचेनि तोंडें । सिंधु एकें आंगें धढे ॥
आणि नदी एरी कडे । भरती चि असती ॥ १८ ॥
एथ वोहटे ना चढे । ऐसा परिपूर्णु चि आवडे ।
परि तें फुली जवं नुघडे । मेघांनदींचि ॥ १९ ॥
तैसें यया रुंखाचें होणें जाणें । तर्के होंतेनि वहिलेपणें ।
ह्मणौनि लोकु ययातें ह्मणे । अव्ययो हा ॥ १२० ॥
यन्हविं दानसीलु पुरुषु । वेचकपणें संचकु ।
तैसा व्ययें चि हा रुंखु । अव्ययो हा ॥ २१ ॥
जातां वेगें बहुवसें । न वचे कां भुइं रुतलें असे ।
तें रथाचें चक्र दीसे । जिया परी ॥ २२ ॥
तैसें कालातिक्रमीं जे वाले । ते भूतशाखा जेथ गले ।
तेथ कोडिं वरि उमाले । उठिति आणिक ॥ २३ ॥

परि एकि केधवां गेली । शाखाकोडि केधवां जाली ।
हें नेणवे जेविं उमललीं । आखाडअभ्रें ॥ २४ ॥
महाकल्पाचां सेवटिं । प्रकटिया उमलती सृष्टि ।
तैसें चि आणिकिचें दांग उठि । सांसीनलें ॥ २५ ॥
संहारवातें प्रचंडें । पडति प्रलयांतिचिं सालडें ।
तवं कल्पादिचिं ज़ुंबाडें । पाल्हैजति ॥ २६ ॥
रिगे मन्वंतर मनू पुढें । वंशा वरि वंशाचे मांडें ।
जैसी इक्षुवृद्धि कांडेनकांडें । जींके जेवि ॥ २७ ॥
कलियुगांतीं कोरडीं । चहुं युगांचीं डालें सांडी ।
तवं कृतयुगाची पेली देंव्हडी । पडे पुडुतीं ॥ २८ ॥
वर्त्ततें वरिष जाए । तें पुढिलां मुल्हारि होए ।
जैसा दिवसु जांतु किं एतु आहे । हें चोजवे नां ॥ २९ ॥
जैसिया वारियाचिया झुलुका । सांदा ठाउवा नव्हे देखां ।
तैसिया उठिति पडति शाखा । नेणों केति ॥ १३० ॥
एकी देहाची डिरी तुटे । तवं देहांकुरिं बहुविं फुटे ।
ऐसेन भवतरु हा वाटे । अव्ययो ऐसा ॥ ३१ ॥
जैसें वाहातें पाणीं जाए वेगें । तैसें चि आणिक मिले मार्गें ।
तेविं असंत चि असिजे जगें । मानिजे ते ॥ ३२ ॥
कां लागौनि डोळा उघडे । तवं कोडि वरि घडे मोडे ।
तें नेणतियां तरंगु आवडे । नित्य ऐसा ॥ ३३ ॥
वायसा एकें बुबुलें दोहिं कडे । डोळा चालितां अपाडें ।
दोन्हि आथि ऐसा पडे । भ्रमु जेवि ॥ ३४ ॥
परि भिंगोरि निधिये पडिली । गमे भूमीसि जडली ।
ऐसा वेगातिसो भुली । हेतु होए ॥ ३५ ॥
हें बहू असो झडती । आंधारिं भवंडितां कोलिती ।
ते दीसे जैसी आइती । रेख सैंभ ॥ ३६ ॥

हा संसारवृक्ष तैसा । मोडतु मांडतु सहसा ।
नेदखौनि लोकु पींसा । अव्ययो मानी ॥ ३७ ॥
परि एयाचा वेगु देखे । जो हा क्षणिकु ऐसा वोळखे ।
जाणे कोडि वेळ निमिखें । होंतु जांतु ॥ ३८ ॥
नाहिं अज्ञान वांचूनि मूल । एयाचें असिलेपण हें टवाळ ।
ऐसें झाड चि सीनसाळ । देखिलें जेणें ॥ ३९ ॥
तेयातें गा पांडुसुता । मी सर्वज्ञु हिं ह्मणे जाणता ।
पैं वाग्ब्रह्मसिद्धांता । वेद्य तो चि ॥ १४० ॥
योगजाताचें जोडलें । तेया एकासि चि उपेगा गेलें ।
किंबहुना जिआलें । ज्ञान हिं तेणें ॥ ४१ ॥
असो हें बहू बोलणें । वानिजैल तो कवणें ।
जें भवरुंखु हा जाणे । उशि ऐसी ॥ ४२ ।

अधश्चोर्ध्वं प्रसृतास्तस्य शाखाः । गुणप्रवृद्धा विषयप्रवालाः ॥
अधश्च मूलान्यनुसंततानि । कर्मानुबंधीनि मनुष्यलोके ॥ २ ॥

मग यया चि प्रपंचरूपा । अधःशाखिया पादपा ।
डाहालिया जांती उमपा । ऊर्धा हिं उजू ॥ ४३ ॥
आणि अधिं फांकलीं डाले । ऊर्धि हिं तिष्टति मूलें ।
तेया तलिं पघले । वेलु पालों ॥ ४४ ॥
ऐसें जें आह्मीं । ह्मणितलें उपक्रमीं ।
तें परियसैं सुगमीं । बोलिं सांघों ॥ ४५ ॥
तरि बद्धमूलें अज्ञानें । महदादिकिं सासनें ।
वेदार्चि थोरवणें । घेउनियां ॥ ४६ ॥
परि अधिं तवं स्वेदज । जारजें उद्भिज मणिज ।
हे बुढौनि महाभुज । उठिति च्यान्हि ॥ ४७ ॥

एया एकएकांचेन अनगटें । चोरासी लक्ष धाकुटे ।
तेन्हर्ठि जीवशाखीं फांटे । सैंघ चि होंति ॥ ४८ ॥
प्रसवतु शाखा सरलिया । नानासृष्टि डाहालिया ।
आडफांटति मालिया । जातींचिया ॥ ४९ ॥
स्त्रीपुरुषनपुंसकें । हे व्यक्तिभेदांचे टके ।
आंदोलति आंगिकें । विकारभारें ॥ १५० ॥
जैसा वर्षाकाळु गगनीं । पल्हैजे नव्रघानिं ।
तैसें आकारजात अज्ञानिं । वेलिं जाए ॥ ५१ ॥
मग शाखांचेनि आंगभरें । लवौनि गुंपति परस्परें ।
गुणक्षोभाचें वारें । उदैजति ॥ ५२ ॥
तेथ तेणें अचाटें । तिहिं ठांइं हा फांटे ।
गुणाचेन झडझडाटें । ऊर्ध्वमूळु ॥ ५३ ॥
ऐसा रजाचिया झुळुका । झडाडितां आगलिका ।
मनुष्यजातिशाखा । थोरावति ॥ ५४ ॥
तिया ऊर्ध ना अधिं । माझारि चि कोंदाकोंदि ।
आडफांटति खांदिं । चतुर्वर्णांचां ॥ ५५ ॥
तेथ विधिनिषेधीं सपलव । वेदवाक्यांचे अभिनव ।
पाल्लव डोलति बरव । आणिति तियां ॥ ५६ ॥
अर्थकामपसरें । अग्रवणें घेंति थोरें ।
तेथ क्षणिकें पदांतरें । इहभोगाची ॥ ५७ ॥
तेथ प्रवृत्तिचेनि वृद्धिलोभें । खांखरैजति शुभाशुभें ।
नाना कर्मांचे खांबे । नेणों केती ॥ ५८ ॥
तेवि चि क्षणे भोग मागिलें । पडति देहांची बुडसळें ।
तवं पुढां वाढु पेले । नवेयां देहांचा ॥ ५९ ॥
आणि शब्दादिक सुहावे । साहाजें रंगें हवावें ।
विषयपल्लव नवे । नीच होंति ॥ १६० ॥

ऐसें रजोवातप्रचंडे । मनुष्यशाखांचे मांदोडे ।
वाढति तो एथ रूढे । मनुष्यलोकु ॥ ६१ ॥
तैसा रजाचा तो वारा । नावेक धरी वोसरा ।
मग वाजों लागे घोरा । तमाचा जो ॥ ६२ ॥
तेधवां इया चि मनुष्यशाखा । नीच वासना अधि देखां ।
पाल्हैजति डाळुका । कुकर्मोचिया ॥ ६३ ॥
अप्रवृत्तिचें खनुवाले । फोंक निगति सरले ।
घेंत पान पालव डाळें । प्रमादिचीं ॥ ६४ ॥
बोलति निषेध नियमें । जिया रुग्यजुःसामे ।
तो पाला तेयां घुमे । टकेयां वारि ॥ ६५ ॥
प्रतिपादिति अधिचार । आगम जे परमार ।
ते हिं पानिं घेंति पसर । वासनावेलि ॥ ६६ ॥
तवं तवं होंति थोरांडें । अकर्माची तळबुडें ।
आणि जन्मशाखा पुढपुढें । वेंति धांवा ॥ ६७ ॥
तेथ चांडालादि निकृष्टां । दोषजातींचा थोर फांटा ।
जाल पडों लागे कर्मभ्रष्टां । भुलौनियां ॥ ६८ ॥
पशु पक्षी शूकर । व्याघ्र वृश्चिक विखार ।
हे आडशाखानिकर । थोरावती ॥ ६९ ॥
परि ऐसिया शाखा पांडवा । सर्वांगिं हिं नीच नवा ।
नरकभोगु यावा । फलाचा तो ॥ १७० ॥
आणि हिंसाविषय पुढारिं । कुकर्मसंगें धुरुं भरी ।
जन्म वरि अगारीं । वाढती चि असे ॥ ७१ ॥
ऐसीं होंति तरु तृणें । लोह लोष्ट पाखाणें ।
इया खांदिया तेविं जाणें । फलें हें चि ॥ ७२ ॥
अर्जुना गा इया परीं । मनुष्यां लागौनि अवधारीं ।
वृद्धि स्थावरान्त वेन्हीं । अधोशाखांची ॥ ७३ ॥

ह्मणौनु जें माणुसें डालें । इयें चि जाणैं अधीं मूळें ।
एथौनि मग पघळे । संसारतरू ॥ ७४ ॥
यऱ्हविं उर्धिचें पार्थां । मुदल मूळ पांतां ।
आथिचिया मध्यस्था । शाखा इया ॥ ७५ ॥
परि तामसीसात्विकीं । सुकृतदुष्कृतात्मकिं ।
विरूढति इया शाखिं । अधोर्धीचां ॥ ७६ ॥
आणि वेदत्रयीचेया पाना । नैए अन्यत्र लागौं अर्जुना ।
जे मनुष्यें वांचौनु विधाना । विषो नाहिं ॥ ७७ ॥
ह्मणौनि तनुमानुषां । इया उर्धमूळौनि शाखा ।
तऱ्हि कर्मवृद्धिसि देखां । इया चि मूळें ॥ ७८ ॥
आणि आणिकां हिं झाडिं । शाखा वाढतां मूळें गाढिं ।
मूळें गाढें तवं वाढि । पैसु आथि ॥ ७९ ॥
तैसें चि यया शरीरा । कर्में देहसंसारा ।
आणि देह तवं व्यापारा । नां ह्मणों नैए ॥ १८० ॥
ह्मणौनि देहें मानुषें । इयें मूळें होंति न चुके ।
ऐसें जगज्जनकें । बोलिलें तेणें ॥ ८१ ॥
मग तमाचें तें दारुण । थिरावलेयां वाउधाण ।
सत्वाची सूटे सत्राण । वाहुटळी ॥ ८२ ॥
तैं इया मनुष्याकारा । मूळिं सुवासना निगति आरा ।
घेउनि सूटति कोंभारा । सुकृतांकुरीं ॥ ८३ ॥
उकलतेन उन्मेखें । प्रज्ञाकुशलतेचां तिखें ।
डिरिया रिगति निमिखें । बांबलैजौनि ॥ ८४ ॥
तेथ मेधारसें सगर्भ । आस्थापत्रि सवांब ।
सरले निगति कोंभ । सद्वृत्तिचे ॥ ८५ ॥
सदाचारांचिया सहसा । टके उठिती बहुवसा ।
घुमघुमिति घोसां । वेदपक्षांचां ॥ ८६ ॥

शिष्टागमनविधानें । विविधयागवितानें ।
तियें पाना वरि पानें । पांजरति ॥ ८७ ॥
ऐसां यमदमिं घोंसालियां । उठिति तपाचिया डाहालिया ।
देंति वैराग्यशाखा कोंवलिया । वेल्हालपणें ॥ ८८ ॥
विशिष्टां व्रतांचे फोंक । धीराचां अणगटिं तीख ।
जन्मवेगें उर्धमुख । उंचावती ॥ ८९ ॥
माजि वेदांचा पाला दाट । तो करी विद्यांचा झडझडाट ।
जवं वाजे अचाट । सत्वानिलु तो ॥ १९० ॥
तेथ धर्मडाहालबाहालिं । दीसति जन्मशाखा पालवी ।
तिया आडफुटती फलीं । स्वर्गादिकिं ॥ ९१ ॥
पुढां उपरतिरागें लोहिविं । धर्ममोक्षाची शाखा सरली ।
लाहातलाहात नीच नवी । वाढती चि असे ॥ ९२ ॥
पैं रविचंद्रादि ग्रहवर । पितृ ऋषि विद्याधर ।
हे आडशाखाप्रसर । पैसु घेंति ॥ ९३ ॥
एया हि हूनि उंचपडे । गूढले फलाचेनि बुडें ।
इंद्रादिक ते मांदोडे । थोर शाखांचे ॥ ९४ ॥
मग तेया हिं उपारे डाहालिया । तपोज्ञानिं उंचावलिया ।
मरीचिकश्यपादिया । उपरिशाखा ॥ ९५ ॥
एवं पालोवालिं उत्तरोत्तरु । उर्धशाखांचा हा पैसारु ।
बुडिं साना अग्रिं थोरु । फलाढ्यपणें ॥ ९६ ॥
वारि उपरिशाखा हिं पाठीं । एंति फलभार जे किरीटी ।
ते ब्रह्मेशान्तअणगटिं । कोंभ निगति ॥ ९७ ॥
फलाचेनि उज्झीलपणें । ऊर्ध्व उवांडैल दूणें ।
जवं माघौतें बैसणें । मूलिं चि होए ॥ ९८ ॥
प्राकृतां तऱ्हीं रुंखां । जे फलें दाटिली होये शाखा
ते उवांडिली देखां । बूढासि ए ॥ ९९ ॥

तरि जेथौनि हा आघवा । संसारतरुचा उठावा ।
तियें मूर्ळि टेंकति पांडवा । वाढतीं ज्ञानें ॥ २०० ॥
ह्मणौनि ब्रह्मेशाना परौतें । वाढणें नाहिं जीवातें ।
तेथौनि मग वरौतें । ब्रह्म चि किं ॥ १ ॥
परि हें असो ऐसें । ब्रह्मादिक तें आंगवसें ।
उर्धमूळा सरिसे । न तूकति गा ॥ २ ॥
आणिक हिं शाखा उपरता । जिया सनकादि नामें विख्याता ।
तिया फर्ळि मूळि नाडळतां । भरलिया ब्रह्मिं ॥ ३ ॥
ऐसीं मनुष्या लागौनि जाणावी । उर्ध्व ब्रह्मादि शेष पालवी ।
शाखांची वाढि बरवी । उंचावे पैं ॥ ४ ॥
पार्था उर्धिचेया ब्रह्मादि । मनुष्यत्व चि होए आर्दि ।
ह्मणौनि इयें अधिं । ह्मणितलीं मूळें ॥ ५ ॥

न रूपमस्येह तथोपलभ्यते । नान्तो न चादि र्न च संप्रतिष्ठः ॥
अश्वत्थमेनं सुविरूढमूलं । असंगशस्त्रेण दृढेन छित्वा ॥ ३ ॥

एवं तुज अलौलिकु । हा अधोर्धशाखु ।
सांवितळा भवरुंखु । उर्धमूळ ॥ ६ ॥
आणि अधिचीं हीं मूळें । उपरतिं दाविलीं सविवळें ।
आतां परियसैं उन्मूळे । कैसेनि हा ॥ ७ ॥
परि तूझा हान पोटिं । ऐसें गमैळ किरीटी ।
जे एवडें झाड उत्पाटी । ऐसें काइ असे ॥ ८ ॥
कें ब्रह्माचआ सेवट वेन्हीं । उर्ध शाखांची थोरी ।
आणि मूळें तवं निराकारिं । उर्धि असे ॥ ९ ॥
हा स्थावरां हिं तळिं । फांकतसे अधिचा डाळिं ।
माजि धांवतसे दूजां मूळिं । मनुष्यरूपिं ॥ २१० ॥
ऐसा गाढा आणिं अफांटु । कोण करी यया सेवटु ।
तरि झनें हा हलवटु । धरिसी भाञ ॥ ११ ॥

पैं हा उन्मळावेया दोखें । सायास चि काइसे ।
काइ बाळा बागुल देशें । देव्हडा वाहे ॥ १२ ॥
गंधर्वदुर्ग कां न पाडावे । काइ शशविषाण मोडावें ।
होआवें मग तोडावें । खपुष्प किं ॥ १३ ॥
तैसा संसारु हा वीरा । रुंखु नाहिं साचोकारा ।
मा उन्मूळनि दरारा । काइसा तऱ्हीं ॥ १४ ॥
आह्मीं सांघितली जे परी । मूळडाहाळांची उजिरी ।
ते वांझेचें घर भारें । लेंकुरुवें जैसीं ॥ १५ ॥
कां कीजति चेइलेपणीं । स्वप्निंचि तियें बोलणीं ।
जैसी जाण ते काहाणी । दुबळेयाची ॥ १६ ॥
ह्मणौनु पैं धनंजया । आह्मीं वानिली ते रूपमाया ।
कासविएचेनि तूपें राया । ऊगरिलें ॥ १७ ॥
मूळ अज्ञान तें चि लटिकें । मा तयाचें काज केतुकें ।
ह्मणौनु संसाररुंखु सतिकें । वाऊ चि पैं ॥ १८ ॥
आणि अंतु यया नाहिं । ऐसें वाखाणिजे जें काहिं ।
ते हिं साच चि पाहिं । परी एकी ॥ १९ ॥
तरि प्रबोध जवं नोहे । तवं नीदे काइ अंतु आहे ।
किं राति सरैल पाहे । तेया आरौतें ॥ २२० ॥
तेविं जवं पार्था । विवेकु नुधवी माथा ।
तवं अंतु नाहिं अश्वत्था । भवरूपा एया ॥ २१ ॥
तैसें चि हा अनादि । ऐसी आहे शाब्दी ।
ते आळुकी नोहे नुरोधिं । बोलातें एया ॥ २२ ॥
जन्मे ना होए । ऐसेयां सांघों कव्हणी माए ।
एया लागि नाहिंपणें आहे । अनादि हा ॥ २३ ॥
आदि ना अंतु स्थिति । ना रूप ययासि आथि ।
काइसी कुंथाकुंथी । उन्मूळनीं गा ॥ २४ ॥

आपुलेया अज्ञाना साठिं । नव्हतां थांवला किरीटी ।
तरि आत्मज्ञानाचेनि लोटिं । खाडेनि गा ॥ २५ ॥
वांचौनि ज्ञानेन विण एकें । उपाये करिसि तेतुके ।
तिहिं गुंपसि आधेकें । रुंखिं इयें ॥ २६ ॥
मग केतिकां खांदोखांदिं । येया हिंडावें उर्धि अर्धि ।
ह्मणौनि मूल चि अज्ञान छेदीं । सम्यग्ज्ञानें ॥ २७ ॥
यऱ्हविं दोरिएचेया उरगा । डांगा मेलवितां पैं गा ।
तो वाऊ चि फारु गा । केला होए ॥ २८ ॥
तरावेया मृगजलाची गंगा । डोणी लागि धांवतां दांगा ।
माजि वाहलें बुडिजे पैं गा । साचें जेविं ॥ २९ ॥
तेविं नाथिलेयां संसारा । उपाइं जाचतेया वीरा ।
आपणपें लोपें वारा । विकोपिं जाए ॥ २३० ॥
ह्मणौनि स्वप्निचेया घाया । ऊखदें चेऊ धनंजया ।
तेविं अज्ञानमूला यया । ज्ञान चि खड्ग ॥ ३१ ॥
परि तें चि लीला परजवें । तैसें वैराग्याचें नीच नवें ।
अभंग बल होआवें । बुद्धीसि गा ॥ ३२ ॥
उठिलेनि वैराग्यें एणें । त्रिवर्गु हा कैसा संडणें ।
जैसें वमौनियां सुणें । आतां चि गेलें ॥ ३३ ॥
हा ठाऊ पांडवा । पदार्थजातीं आघवा ।
विटंबी तो होआवा । वैराग्यलोटु ॥ ३४ ॥
मग देहअहंतेचें दलें । सांडुनि एकें वेलें ।
प्रत्यग्बुद्धिकरवालें । हातवसावें ॥ ३५ ॥
निसले विवेकुसाहाणें । जें ब्रह्मास्मिबोधें सणाणे ।
मग पुरतेन बोधें उठणें । एकलें चि ॥ ३६ ॥
परि निश्चयाचिये मुठी बल । होआवेया एकि दोनि वेल ।
मग तुलावै अतिचोखाल । मनन वेन्हीं ॥ ३७ ॥

पाठिं ज्ञातियरां आपणेयां । निदिध्यासें एक जालेयां ।
पुढां नुरैल घाया । पुरतें गा ॥ ३८ ॥
तें आत्मज्ञानाचें खांडें । अद्वैतप्रमेचेनि वाढें ।
नेंदील उरों कन्हणी कडे । भवरुंखासि ॥ ३९ ॥
तेन्हालिं उर्ध कां उर्धि मूल । ना अधिचें हान शाखाजाळ ।
तें कहीं चि न दीसे मृगजल । चांदिणां जेवि ॥ २४० ॥
ऐसेन गा वीरनाथा । आत्मज्ञानाचिया खङ्गलता ।
छेदौनियां भवाश्वत्था । उर्धमूलातें ॥ ४१ ॥
मग इदंतेसि वाललें । मीपणें विण डाहारलें ।
तें रूप पाहिजे आपुलें । आपण चि ॥ ४२ ॥
पारि दर्पणाचेनि आधारें । एक चि करुनि दूसरें ।
मुख पांति गावारें । तैसें नका हो ॥ ४३ ॥
आपण चि आपणेयातें । पाहिजे जें अद्वैतें ।
तें ऐसें होए निरुतें । बोलिजतु असे ॥ ४४ ॥

ततः पदं तत्परिमार्गितव्यं । यस्मिन्गता न निवर्त्तन्ति भूयः ॥
तमेवचाद्यं पुरुषं प्रपद्ये । यतः प्रवृत्तिः प्रसृता पुराणी ॥ ४ ॥

जें पाहिजेतेन विण पाहिजे । कांहिं नेणतां चि जाणिजे ।
आद्यपुरुखु ह्मणिजे । जेया ठायातें ॥ ४५ ॥
तेथ उपाधिचा वोथंबा । घेउनि श्रुती धांवति जीभा ।
मग नावारूपाचां बडंबा । करिती वायां ॥ ४६ ॥
पैं भवस्वर्गा उबगले । मुमुक्षु योगज्ञान वळघले ।
पुडुतीं नैयों इया निगाले । पैजा जेथ ॥ ४७ ॥
संसाराचेयां पायां पुढां । पलती वीतराग होडां ।
ओलंडौनि ब्रह्मपदाचा कर्मकडा । घालति मागां ॥ ४८ ॥
अहंतादिभावां आपुलेयां । झाडा देउनि आघवेयां ।
पत्र घेंति ज्ञानिये जेया । मूळघरासि ॥ ४९ ॥

जिये कां वस्तुचें नेणणें । आणिलें जगा थोर जाणणें ।
नाहिं तें चि नांदविलें जेणें । मी तूं जगिं ॥ २५० ॥
पैं जेथौनि हे एव्हडी । विश्वपरंपरेची वेलांडी ।
वाढती आस जैसी कोरडी । निदैवाची ॥ ५१ ॥
पार्था तें वस्तु पहिलें । आपणपें पैं आपुलें ।
पाहिजे जैसें हिवंलें । हिवं हिवें ॥ ५२ ॥
आणिक हिं एक तेया । ऽऽलखणें असे धनंजया ।
तरि जेया कां भेटलेयां । एणें चि नाहिं ॥ ५३ ॥
परि तेया भेटति ऐसें । जें ज्ञानें सर्वत्र सरिसें ।
महाप्रलयांबुचें जैसें । भरलेपण ॥ ५४ ॥

निर्मानमोहाजितसंगदोषा अध्यात्मनित्या विनिवृत्तकामाः ॥
द्वंद्वै र्विमुक्ताः सुखदुःखसंगै र्गच्छंत्यमूढाः पदमव्ययं तत् ॥ ५ ॥

जेयां पुरुषांचें मन । संडौनि गेलें मोहमान ।
वरिखा अंतिं जैसे घन । आकाशातें ॥ ५५ ॥
निकवडेया निष्ठुरा । उबगिजे जेविं सोइरा ।
तैसे नांगवति विकारां । वेटालों जे ॥ ५६ ॥
फळती केलि उन्मले । तैसी आत्मलाभें प्रबलें ।
तेयांची क्रिया ढालें ढालें । गलती आहे ॥ ५७ ॥
आगि लागलेयां रुंखिं । दैखौनि सैरा पलति पक्षी ।
तैसें सांडिलें असेखिं । विकल्पि जे ॥ ५८ ॥
आइकें सकलदोषतृणीं । अंकुरैजति मेदिनी ।
तिये भेदबुद्धिची काहाणी । नाहिं जेयांतें ॥ ५९ ॥
सूर्योदया सरिसी । राति पलौनि जाए आपैसी ।
गेली देहाहंता तैसी । अविद्ये सवें ॥ २६० ॥
आयुष्यहीना जीवातें । देह संडी जेविं अवचितें ।
तेविं निदसुरें द्वैतें । संडिले जे ॥ ६१ ॥

लोहाचें सांकडें परिसा । न जोडे आंधारु रवि जैसा ।
द्वैतबुद्धिचा तैसा । जेयां दुकळु ॥ ६२ ॥
आगा सुखदुःखाकारें । द्वंद्वें देहियां जियें गोचरें ।
तियें जेयां समोहरें । होंति चि ना ॥ ६३ ॥
स्वप्निचेया राज्य कां मरण । नोहे हर्षशोकासि कारण ।
प्रबोधलेयां जाण । जिया परी ॥ ६४ ॥
तैसें सुखदुःखरूपिं । दंदिं जे पुण्यपापिं ।
नेघपिजति सर्पिं । गरुडु जैसा ॥ ६५ ॥
आणि अनात्मवर्गु नीर । संडूनि आत्मरसाचें क्षीर ।
चरताति जे सविचार । राजहंस ॥ ६६ ॥
जैसा वरिखौनु भूतालिं । आपुला रसु अंशुमाळी ।
माघुता आणी रश्मिजालिं । बिंबासि चि ॥ ६७ ॥
तैसें आत्मभ्रांति साटिं । वस्तु विखुरली बारैं वाटिं ।
ते एकवटिति आत्मदृष्टि । अखंड जे ॥ ६८ ॥
किंबहुना आत्मेयाचां निर्द्धारिं । जेयां विवेकु शुद्ध अंतारिं ।
गंगेचा ओघ सागारिं । बुडाला जैसा ॥ ६९ ॥
पैं आघवें चि जालेपणें । नुरे चि जेयां अभिलाखणें ।
जैसें एथौनि पऱ्हां जाणें । नाहिं आकाशासि ॥ २७० ॥
जैसा आगिचा डोंगरु । नेघे कोण्हीं बीजें अंकुरु ।
तैसा मनिं जेयां विकारु । उदैजे नां ॥ ७१ ॥
हें केती बोलों असंघडें । जेविं परमाणु नुरे वायू पढें ।
तैसें विषयांचें नावडे । नावं जेयां ॥ ७२ ॥
एवं जे जे कोण्ही ऐसे । केले ज्ञानहुताशें ।
तेथ मिळति ते तैसे । हेमिं हेम ॥ ७३ ॥
तेथ ह्मणिजे कोण्हीं ठांइं । ऐसें पूसशील जऱ्हि काहिं ।
तऱ्हि तें तें पद नाहिं । वेचु जेया ॥ ७४ ॥

दृश्यपणें देखिजे । कां ज्ञेयत्वें जाणिजे ।
अमुकें ऐसें ह्मणिजे । तें जें नोहे ॥ ७५ ॥
पैं दीवेयांचेयां बंबाळिं । कां चांदु हान उजळी ।
हें काइ बोलों अंशुमाली । प्रकाशी जें ॥ ७६ ॥
तें आघवें चि दीसणें । जेयातें कां नेदखणें ।
विश्व आभासतसे जेणें । लपालेनि ॥ ७७ ॥
जैसें सिंपीपण हारपे । तवं तवं खरें होए रूपें ।
कां दोरी लोपतां सांपे । फारां होइजे ॥ ७८ ॥

न तद्भासयते सूर्यो न शशांको न च पावकः ॥
यद्गत्वा न निवर्त्तते तद्धाम परमं मम ॥ ६ ॥

तैसिं चंद्रसूर्यादि थोरें । इयें तेजें जियें फारें ।
तियें जेयाचेनि आधारें । प्रकाशति ॥ ७९ ॥
ते वस्तु किं तेजोराशि । सर्वभूतात्मक सरिसी ।
चंद्रसूर्याचां मानसीं । प्रकाशे जे ॥ २८० ॥
ह्मणौनि चंद्रसूर्य कडवसां । पडाति वस्तुचेया प्रकाशा ।
यया लागि तेज जें तेजसां । तें वस्तुचें आंग ॥ ८१ ॥
आणि जेयाचेयां प्रकाशिं । जग हारपे चंद्रार्केसिं ।
चांदिं ऋखें जैसिं । दिनोदइं ॥ ८२ ॥
नातरि प्रबोधलिए वेळे । स्वप्नडिंब मालवे ।
कां नुरे चि सांजोळे । मृगतृष्णिका ॥ ८३ ॥
तैसा जेया वस्तुचां ठांइं । कोण्ही चि कां आभासु नाहिं ।
तें माझें निजधाम पाईं । पाटाचें गा ॥ ८४ ॥
पुडुतीं जेथ गेले । नेघति चि कां माघौतीं वाउलें ।
महोदधी मीनले । स्रोत जैसे ॥ ८५ ॥
कां लवणाची कुंजरी । सूदली साती सागरीं ।
होए ना माघारी । परतौनु गा ॥ ८६ ॥

नाना गेलिया अंतरालां । न एंति चि वन्हिज्वाळा ।
नाहिं तप्तलोहौनि जळा । निगणें जैंसें ॥ ८७ ॥
तेविं मजसि एकवट । जालेन ज्ञानें चोखट ।
तेयां पुनरावृत्तिची वाट । मोडोनु ठेली ॥ ८८ ॥
एथ प्रज्ञापृथिवियेचा राउ । पार्थु ह्मणे जी जी पसाउ ।
विनतिए एकिए देउ । चित्त देंतु ॥ ८९ ॥
तरि देवेंसिं स्वयें एक होंति । माघौतें जे नैयंति ।
ते देवेंसिं भिन्न आथि । अभिन्न वा ॥ २९० ॥
जन्हीं भिन्न चि अनादिसिद्ध । तर्न्हि नैयंति हें असंबद्ध ।
जे फुलीं लागले षड्पद । काइ फुलें चि होंतु ॥ ९१ ॥
पैं लक्ष्याहूनि अनारिसे । बाण लक्ष्य सिवौनि जैसे ।
माघौतें पडति तैसे । एंति चि ते पैं ॥ ९२ ॥
ना तरि तूं चि ते स्वभावें । तरि कव्हणें कव्हणासिं मिळावें ।
आपणेयांसिं चि रूपावें । शस्त्रें केविं ॥ ९३ ॥
ह्मणौनि तुजासिं अभिन्नां जीवां । तूझा संयोगु वियोगु देवा ।
नैए बोलों अवेवां । शरीरेंसिं ॥ ९४ ॥
आणि जे सदा वेगळे तुजसिं । तेयां मिळणें नाहिं कोण्हें देशिं ।
मा यंति नयंति हे कायिसी । वाया बुद्धि ॥ ९५ ॥
तारि कोण गा ते तूतें । पावौनि नैएंति माघौतें ।
हें विश्वतोमुखा मातें । बुझाविं जी ॥ ९६ ॥
एयां आक्षेपीं अर्जुनाचां । तो शिरोमणि सर्वज्ञांचा ।
तोखला बोधु शिष्याचा । देखौनियां ॥ ९७ ॥
मग ह्मणे गा महामती । मातें पावौनि नैयंति पुढुतीं ।
ते भिन्न अभिन्न पैं रीती । दोनी आहाति ॥ ९८ ॥
जे विवेकें खोलें पाहिजे । तरि मीं चि ते साहाजें ।
ना आहाचवाहाच दूजे ॥ ऐसे गमति ॥ ९९ ॥

जैसे पाणियां हिं वेगले । आपजतां दीसति कल्लोले ।
यऱ्हविं तरि निखळें । पाणीं चि तें ॥ ३०० ॥
कां सुवर्णा होउनि आनें । लेणीं गमति भिन्नें ।
मग पाहिजे तवं सोनें । आघवें चि तें ॥ १ ॥
तैसें ज्ञानाचिये दीठी । माझि अभिन्न चि ते किरीटी ।
एर भिन्नपणें ते उठी । अज्ञाना तव ॥ २ ॥
साचोकारेनि वस्तुविचारें । कैंचें एकासिं मज दूसरें ।
जें भिन्नाभिन्नव्यवहारें । उमसिजैल ॥ ३ ॥
आघवें चि आकाश सूनि पोटिं । बिंब चि जैं आते खोटी ।
तैं प्रतिबिंब कैं उठी । कें रश्मि सिरे ॥ ४ ॥
कां कल्पांतिचेया पाणियां । काइ ऊत भरताति धनंजया ।
ह्मणौनि कैंचे अंश अविक्रिया । एका मज ॥ ५ ॥
परि ऊभाचेनि मेळें । पाणीं उजू परि वांकुडें जाळें ।
रवी दूजेपण आलें । तोयबगें ॥ ६ ॥
व्योम किं चौफळ वाटौळें । हें ऐसें काइसेया हिं मिळे ।
परि घटमठिं वेंटाळलें । तैसें हिं आथि ॥ ७ ॥
हांगा नीदेचेनि आधारें । काइ एकलेनि जग न भरे ।
स्वप्निचेनि जैं अवतरे । रायेपणें ॥ ८ ॥
कां मीनलेनि कीडाळें । वान्निभेदासि ए सोळें ।
तैसा स्वमाया वेटाळें । शुद्ध जै मीं ॥ ९ ॥
तैं अज्ञान हें रूढे । तेणें कोहंविकल्पाचें मांडे ।
मग विवरौनि कीजे फुडें । देहो मीं ऐसें ॥ ३१० ॥

ममैवांशो जीवलोके जीवभूतः सनातनः ॥
मनःषष्ठानींद्रियाणि प्रकृतिस्थानि कर्षति ॥ ७ ॥

ऐसें शरीरा चि एवढें । आत्मज्ञान वेगळें पडे ।
तो माझा अंशु ऐसें आवडे । थोडेपणें ॥ ११ ॥